



DİVAN EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Ottoman Literature Studies

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK DERGİ

Sayı 29, İstanbul 2022, 178-215

XVI. YÜZYIL KLASİK TÜRK ŞİİRİNİN ELEŞTİREL KAYNAKLARINDA ÜSLUP/TARZ KAVRAMININ DEĞERLENDİRİLME BİÇİMLERİ

Ömer Arslan

Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
(omer.arslan@istanbul.edu.tr) ORCID: 0000-0001-9085-3426 / **Research Assistant Dr., Istanbul University
Faculty of Literature**

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 01.08.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 03.10.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

Yayın Sezonu: Güz

Atıf/Citation

Arslan, Ömer (2022), "XVI. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Eleştirel Kaynaklarında Üslup/Tarz Kavramının Değerlendirilme Biçimleri", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 29, 178-215.

Arslan, Ömer (2022), "Evaluation Methods on the Concept of Style/Technique in the Critic Sources of 16th Century Classical Turkish Poetry", Journal of Ottoman Literature Studies, 29, 178-215.



*Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.*

Bu makale, "Necâî Bey'in XV. ve XVI. Yüzyıl Klasik Türk Şiirine Tesiri" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

XVI. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Eleştirel Kaynaklarında Üslup/Tarz Kavramının Değerlendirilme Biçimleri

Özet

Klasik Türk Şiirinin eleştirel kaynakları olan tezkireler ve divan dibaceleri ile poetik görüşleri yansıtan beyitlerde üslup/tarz kavramının bugünkünden daha geniş bir anlam dairesi içinde ele alındığı görülmektedir. Bu kaynaklara göre üslup/tarz kavramı, şairin kendine has söyleyiş yöntemine işaret etmenin ötesinde bir metni diğerinden ayırabilecek ya da diğeriyle benzeştirebilecek her türlü değişken göz önüne alınarak kullanılmıştır. Bu geniş kullanım dâhilinde, metnin içerik veya söyleyiş özellikleri bağlamında; özgünlüğü iddiasında; nazım biçimi, türü anlamında; bir dilin, sahanın, devrin genel söyleyiş özellikleri bağlamında; birbirine yakın söyleyiş özellikleri taşıyan şairleri tarifte ve ünlü bir eserin biçimi ya da içeriği ile benzeşen bir başka eseri tanımlarken üslup/tarz kavramlarının merkezde olduğu terkipler ve bu terkipler etrafında örülmüş secili ifadelere rastlanmaktadır. İlgili ifadelerin önemli bir kısmının cümlelerin akışına, beytin vezin ve kafiyesine göre ahenk oluşturmak üzere seçilmiş kelimelerden müteşekkil öznel yorumlar olmasının yanı sıra dil, saha, devir, biçim ve içerik gibi dayanaklar üzerine kurulmuş nesnel değerlendirmeler de azımsanmayacak sayıda. Çalışmamızda, günümüzdeki üslup/tarz anlayışının kökenlerinden bahsedildikten sonra klasik Türk şiirinde üslup/tarzın ele alınış biçimleri değerlendirilmiş olup kavramın, XVI. yüzyıl tezkirecilerince hangi amaçlarla hangi anlamlarda kullanıldığı, bu kullanımların devrin şairlerinin şiirlerinde ve divan dibacelerindeki karşılıkları metin örnekleri üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: XVI. yüzyıl Türk edebiyatı, klasik Türk şiiri, üslup, tarz, tezkire, dibace.

Evaluation Methods on the Concept of Style/Technique in the Critic Sources of 16th Century Classical Turkish Poetry

Abstract

In the collections of poet biographies, diwan prologues, and poetic couplets, which are critical sources of classical Turkish poetry, the concept of style was handled in a wider sense than today. According to these sources, beyond pointing out the poet's unique way of saying, the concept of literary style is identified by considering all kinds of variables that can distinguish one text from another or resemble each other. Within this broad usage (in the context of the content or tone of the text; in the sense of originality; in terms of verse form and genre; in the context of the general characteristics of a language, literary field and period; when describing poets with similar stylistics and describing a work that is similar to the form or content of a famous work) there are statements in which the words "tarz/ üslûb" which means style are in the center causing rhymed, harmonious expressions tied together around them. In addition to the subjective interpretations whose words chosen to create harmony in tune with the flow of the sentence, the meter and rhyme of the couplet, there are also a substantial number of objective evaluations based on language characteristics, features of literary fields and periods, genres, forms, and contents. In this study, after mentioning the origins of today's literary style understanding, how literary style concept was evaluated in classical Turkish poetry, and the meanings and purposes for which the concept was used by biographer-critics of XVIth century and how these usages were reflected on poems and diwan prologues were discussed on the text excerpts.

Keywords: XVIth century Turkish literature, classical Turkish poetry, style, technique, tazkiras, diwan prologues.

Giriş

Klasik şiir eleştirisi ve poetikasının başlıca kaynakları olan tezkireler, divan dibaceleri ile şiir ve şairi tanımlayan beyitlerde “üslûb” ve “tarz”ın aynı anlamı kastetmek üzere kullanıldıkları; bunların yanı sıra “şive”, “işve”, “edâ” kelimelerinin, “tarîk”, “vâdî” gibi benzetmelerin de yerine göre tercih edildikleri bilinmektedir (Tolasa 2002: 258). Bugün edebî üslup ya da tarz, Recâizâde Mahmud Ekrem’in, Buffon’un *Üslup Üzerine Söylev*’inden tercümeyle aktardığı “Üslûb-ı beyân, aynıyle insândır,” (Öztürk 2016: 125), tanımı doğrultusunda kişinin kendine özgü ifade biçimi olarak kabul edilmektedir. Belagat ve retorik literatürümüzde üslup kavramına ilk defa müstakil bir başlık açan Ekrem, *Ta’lîm-i Edebiyât*’ının ilk faslında, yazılı ve sözlü ifadeyi meydana getiren unsurları klasik anlayışa denk düşecek biçimde lafız ve mana olmak üzere ikiye ayırmaktadır, ilk faslın ilk başlığı: “Ma’nâ yâhud Fıkır; Lafz yâhud Üslûb”dur (Öztürk 2016: 62). İkinci fasıl tamamen üslup konusuna ayrılmış olup kuralları ve türleri çerçevesinde üslup kavramı incelenmiştir.

Ekrem’in kaynağı Buffon’un *Üslup Üzerine Söylev*’inde vurguladığı nokta, üslubun ancak tasarım ile ortaya çıkabileceği koşuludur. Ona göre tasarlanmamış yani biçimlendirilmemiş bir ifade ile kişi, ne denli renkli bir anlatım kullansa, sözlerini ne denli güzellikler ile bezese de fikrin ya da mananın altından kalkamayacak yani kastettiği anlamı muhatabına aktaramayacaktır. Buffon bu durumu açıklayabilmek adına, doğuştan kabiliyetli hatiplerin dağınık metinlerini örnek göstermektedir (Durrant ve Durrant, 1965: 574).

Sözün tasarımı odağında üslup kaidelerini “fesahat” başlığı ile açan Ekrem’e göre söz öncelikle mantıklı ve düzgün ifade edilecek biçimde tasarlanmalıdır, ancak bundan sonra “vüzûh”, “tabiiyyet”, “münakkahiyet” gibi kişiden kişiye değişen ifade özelliklerinden söz edilebilir; üslubun ön şartı anlaşılabilirlik, bu şart sağlanıyorsa ancak yazarın ya da şairin dil, söz ve metin üzerindeki özgün tasarruflarını, yani üslubunu tespit etmek mümkün olur (Öztürk 2016: 125). Özetle, şair dilde yetkinlik göstermiş, imlayı gözetmiş, garabete düşmemiş ve Ekrem’in deyimiyile “müskil-pesend” bir tavır içinde sözünü özenli bir farkındalık ve tasarı ile söylemişse özgün üslubu/tarzı muhatabında karşılık bulur.

Şairin ilk muhatabı okurdur; okurun algısı eser ya da külliyat bütünlüğüne odaklanır ancak üslubu oluşturan parçalar ile ilgilenmez. İkinci muhatap olan edebiyat tarihçisi ise şairin üslubunu dil, devir, saha gibi kapsayıcı bir alanın parçası olarak incelemeye yatkındır. Bu kapsama alanı içinde üsluplar en yaygın hâliyle sade, orta, süslü olmak üzere üçe ayrılmıştır.¹ Anlaşılabilirlik ile edebî maharet arasında derecelendirilmiş olan bu tasnif yöntemi yazarın ya da şairin niyetiyle doğru orantılıdır. Sade üslupta, hakiki anlamlar yoğunluktadır, mecazi bir anlam ifade etmek yoluna nadir gidilir, aliterasyon gibi kulak zevkine dair sanatlar bulunmaz; orta üslupta hakikatle birlikte mecaz da yeri geldikçe kullanılır, ses ahengi kısmen gözetilir; süslü üslupta mecaz neredeyse hakikatin yerine geçer, ahenk son derecede önemli yer tutar, ses ahenginin yanında harflerin yan yana gelişi ile belirli görüntüler oluşturmaya kadar varan bir

¹ Genellikle üçlü olmak üzere bu tasnifte başlıkların değişiklik gösterdiği görülmektedir. Örneğin Ekrem, “Üslûb-ı Sâde, Üslûb-ı Müzeyyen, Üslûb-ı Âlî” şeklinde bir ayrıma gider. Orta üslup yoktur, süslü üslup tanımı ise şöyledir: “Üslûb-ı müzeyyen tezyînât-ı edebiyeye ya’nî envâ’-ı mecâz ile sâir sanâyi’e ziyâdesiyle mâ’îl olduğu için (müzeyyen) vasfıyla tavsîf ediyoruz.” bkz. (Öztürk 2016: 268). Yüksek üslup ise, “hâssa-i celîle-i efkâr u hissiyyâtın asâlet ü ulviyyetine ta’bîrâtın azamet u şiddetini de ilâve ederek nâgehânî tehâcümlemlerle nefsi-nâtîkâyı havâssının fevkine çıkarmak ve hayret ü i’câz ve aşk u garâm ile meşhûn eylemektir.”bkz. (Öztürk 2016: 274). Anlaşıldığı üzere Ekrem’in müzeyyen üslup tanımı edebî ifade tarzına, yüksek üslup tanımı ise hitabet tarzına denk düşmektedir. Ona göre sade üslup ise açıklama, eğitim ve eğlendirmeye mahsus bir ifade tarzıdır. Burada eğlence ile trivial hikâyeler, fıkra, latifeler kastedilmiştir. Bu üçlü tasnif, başlıkları değişkenlik göstermekle birlikte anahatlarıyla kabul görmüş bir sistemdir. Ekrem’in tarif ettiği müzeyyen üslup çoğu tasnifte orta üslûba denk gelmekteyken âlî üslup yerine üçüncü kademede bulunan müzeyyen üslûp ise Nergisi nesrine yakın, anlaşılması güç, mecaz yoğun, ahenge dayanan üsluba denk düşmektedir.

tasarım söz konusudur. Bu hâliyle süslü üslup muhatabından yoğun bir zihin, göz ve kulak mesaisi ister.

Belagatte üsluplar konusu, nesir alanında belirgin bir tasnifle bugün sade, orta ve süslü nesir şeklinde tabir edilen “ üslûb-ı sâde”, “üslûb-ı müzeyyen” ve “üslûb-ı âlî” şeklinde tasnif edilmiştir (Köksal 2014: 16; Öztürk 2016: 261-278). Retorikte de üslup konusu *Plain, Middle, Grand Styles* şeklinde, belagattakine benzer üçlü tasniflerle ele alınmıştır.² XIX. yüzyıldan itibaren *stilistik*, edebiyat ve dilbilimi arasında bir araştırma disiplini olarak kendini göstermeye başlamış ve kişinin söz ve metin üzerindeki özgün tasarruflarını bu üçlü tasniften daha ayrıntılı biçimde inceleme yolunda adımlar atılmıştır. Dilimizde *üslupbilim, biçembilim, deyişbilim* gibi farklı adlandırmalarla karşımıza çıkan *stilistik* dilbilim ile edebiyat araştırmasının, eleştirisinin kesiştiği noktada konumlanır:

Deyişbilim, yazımsal yapıtlardaki dil kullanım niteliklerini saptamak için dilbilim yöntemlerinin yazın alanında uygulanması olarak tanımlanabilirse, deyişbilimin uygulamalı dilbilim dalının bir kolu olduğu söylenebilir. Yazımsal yapıtlardaki dil kullanımları günlük dildekilerden ayrı olduğu için bazı deyiş özellikleri gösterirler. Deyişbilim de bu deyiş biçim ve özelliklerini dilbilimsel yönlerden inceler (Özünlü 2001: 81).

Bu tanımda göze çarpan, edebî eserlerde dilin kullanımının günlük dildeki kullanımdan ayrıştığı vurgusu, stilistikin sunduğu yöntemlerin, üslubu, şairin dilin yaygın ve kabul edilmiş ifade kalıplarından saptığı yerlerde yakalamaya çalıştığını göstermektedir. Modern dönemdeki serbest nazım anlayışında şair, dizelerinde biçim ve ölçüden bağımsız her sözcüğü ve yapıyı serbestçe kullanabilir. Dolayısıyla, öncelemeler, alışılmadık bağdaştırmalar, koşutluklar, yinelemeler modern şiirin stilistik incelemesinde en belirgin verileri sağlar. Modern şair, ölçü ve kafiyeyle bile yazsa bu bir tercih, yani üslubun göstergesi olarak kabul edilir. Ancak klasik şiir ve şairin üslubu üzerinde yapılacak stilistik inceleme ile aynı ayarda belirgin veriler sağlanamaz çünkü en başta ölçü, kafiye ve mazmun sistemine bağlılık şairin edebî iradesinin nerede başlayıp nerede sona erdiği konusunda tespitler yapabilmeyi zorlaştırır. Bu zorluk, mısra da yer alan kelimelerin sırası vezne göre mi belirlenmiştir yoksa şair istediği etkiyi uyandırabilmek için her kelimeyi istediği yere, istediği şekilde mi yerleştirmiştir, sorusundan başlayarak araştırmacının yolunu keser. Şairin böylesine geniş tasarruflarda bulunması imkânsız değildir tabii ama klasik şiir kaideleri göz önüne alınırsa bunun her koşulda hatta çoğu zaman mümkün olmayacağı da bir gerçektir.³

Bir başka problem, kelime tercihlerindedir. Ortak söz varlığı üzerine kurulmuş klasik Türk şiir geleneğinde, kalıplaşmış ifadeler, tipler, mekânlar yalnızca belirli temsiller içinde yer aldıklarında niyet edilen anlamları ifadeye geçirebilirler. Beyit gibi kısıtlı bir nazım biriminde temsilin kuruluşu ve anlamın ifadesinde başlıca rolü üstlenen, kelimeler arasındaki bu münasebettir. Bu yüzden klasik devirde alışılmadık bağdaştırmalara rastlansa da, bunlar 17. yüzyıldan itibaren genişleyen Sebki Hindî tesirine kadar klasik tarzın genel üslup özellikleri arasında sayılmaz. Daha önceki devrin üslup özellikleri olan arkaik kullanımlar, ağız ve lehçelerden aktarımlar da klasik devirle birlikte şehirlerde gelişen sosyal hayatın ağırlığıyla, garabet sayılıp makbul görülmemiştir. Şairin kelime türetmesi ya da mevcut kelimeyi kendine özgü imla ile yazması, hakiki ve mecazi anlamı dışında imgeleştirmesi klasik şiir içinde nadir görülen durumlardır. Dolayısıyla klasik şairin kelime seçimleriyle sağladığı musiki ahenk onun

² Bu tasnif ilk kez *Rhetorica ad Herennium* adlı, yazarı bilinmeyen bir eserde tespit edilmiş olup daha sonra Cicero tarafından geliştirilmiştir. bkz. (Butler 2008: 39). Bu tasniften yola çıkarak, *Plain, Middle, Elegant Styles* ya da *Forcefull Style* şeklinde ayrımlara gidildiği de görülmektedir.

³ Klasik Türk şiiri üzerine stilistik uygulama örnekleri için bkz. (Dilçin 2011: 320-335; Dilçin 2008: 41-94; Aslan 2010: 1-26). Klasik söz sanatlarına dayanan simetri incelemeleri için bkz. (Rüstemoğlu 2009: 736-752; Karagözlü 2015: 1479-1502). Ayrıca Necâî şiirindeki ritm için bkz. (Genç 2009: 91-99).

kabiliyetini gösterse de imgesel özgünlük noktasında yalnızca kelime seçimlerinden yola çıkarak sıhhatli bir veri sağlamak zordur.

Metin algısının modern ve klasik devirlerdeki değişkenliği de stilistiğin sunduğu yöntemlerin klasik şiir üstünde uygulanabilirliği konusunda tereddüt yaratmaktadır. Modern şiir, en basit ifadeyle bir başlık/ad altında birleşmiş dizelerden oluşur. Onun yapı, dinamik, ritim gibi bağlayıcıları klasik şiirdeki biçim, ölçü, kafiye kadar kesin ve belirgin değildir. Ancak klasik şiirin poetik yönü en kuvvetli ürünleri olan gazellerdeki bağlayıcılar da genellikle ahenk yönüyle bütünlük sağlarlar; anlamsal bağlam, türler çerçevesinde konu bütünlüğü şeklindedir. Bu sebeple belirli vezin ve kafiye ile oluşturulmuş bir nazım biçimine göre sıralanan beyitlerle meydana gelmiş ancak kendisini oluşturan birimler arasında anlamsal ilgi şartı bulunmayan bir manzumenin bağlamı, eda ve ahenktedir.⁴ Âşıkâne gazellerin içinde rastlanılan hikmetli beyitler nazım biçimi çerçevesinde içerik değişkenliğine bir örnektir. Dolayısıyla, klasik Türk şiirinde üslup/tarzı nazım birimi ölçeğinde incelemekte fayda vardır. Bununla birlikte, ölçek ne olursa olsun klasik Türk şiirinde üslup/tarz kavramının her iki kelimenin de sözlük anlamını kapsayacak şekilde genişçe ele alındığı; bir edebî metnin ortaya çıkışında rol sahibi olan tüm değişkenlerin bu kavramlar ile tarif edildiği görülmüştür. Bu noktada, dil, edebî tür, biçim, ölçü, kafiye, içerik, söyleyiş özellikleri hatta edebiyat tarihinde biçim ve içerik itibarıyla örnek alınmış bazı ünlü eserler ile meşhur şairlerin adlarının üslup/tarz ile bağdaştırılması, kavramın anlam çerçevesinin ne denli geniş tutulduğunun göstergesidir.

Klasik Türk şiirinde üslup/tarz üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, konunun XVII. yüzyılda tesirini arttıran “sebk-i hindî” ve “hikemî tarz” odağında daha yoğun ve belirgin şekilde araştırıldığı dikkat çekmektedir. Önceki yüzyılların şiir üslubuna dair nispeten az sayıda çalışma bulunduğunu söylemek mümkündür. Metin Akkuş, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası-Edebî Türler ve Tarzlar* adlı çalışmasında tarzları, türlerden ayırmadan türlere ait başlıklar altında incelemiştir (2007). Adem Çalışkan, “Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine” başlıklı dört makaleden oluşan stilistik odağındaki incelemesinde klasik Türk şiirinden örneklerle de yer vermiştir (2014; 2015a; 2015b; 2015c). Doğan Aksan’ın *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili* adlı kitabı da klasik şiirden örneklerin yer aldığı bir çalışmadır; kitapta, tarza dair söyleyiş özellikleri dilbilim usulleriyle incelenmektedir (2013). Abdulkadir Erkal, Türk edebiyatı üzerindeki tesiri XVI. yüzyıldan itibaren belirginleşen bir eser olan *Şebistân-ı Hayâl*’in bir şiir tarzı olarak seyrini, “Divan Şiirinde *Şebistân-ı Hayâl* Tarzı Üzerine” başlıklı makalesinde incelemiştir (2009). Aynı isim, “Divan Şiirine Poetik Yaklaşımlar: Divan Şiirinde Saf Şiir Üslubu” başlıklı makalesinde Batı edebiyatındaki “poésie pure” kavramından yola çıkarak 15-19. yüzyıllardan örneklerle klasik şairlerin saf şiir üslubunu ele almıştır (2016). Berat Açıl “Bir Tür mü Tarz mı? Klasik Türk Edebiyatında Alegori” başlıklı makalesinde, alegorik eserlerde diğer türlerdeki gibi bir konu birliğinin bulunmaması ve bu eserlerin teşhis, iç çatışma, arayış, zamansal ve mekânsal müphemiyet, tenasüp, çokanlamlılık, metinlerarasılık ve aynı hikâyeyle birden fazla hikâyeye anlatmak gibi ortak özellikleri paylaşması sebebiyle alegorinin tarz olarak değerlendirilmesinin daha doğru olduğunu ifade etmektedir (2014). Cem Dilçin, *Fuzulî’nin Şiiri Üzerine İncelemeler*, adlı kitabında şairin biçim ve içerik tasarruflarının yanı sıra tarzını da incelemiştir (2010). Bu çalışmalarla birlikte özellikle divan neşirlerinde, divan sahibi şairlerin üsluplarına dair başlıklara rastlanmaktadır.⁵

Yukarıda adı geçen çalışmalarda, ve daha pek çok yayının içinde ayrı başlıklar altında yer alan üslup/tarz konusunun, ortaya konmuş edebî ürünler çerçevesinde incelendiği, değerlendirildiği, tasnif edildiği görülmektedir. Bu çalışmada ise üslup/tarzın bir kavram olarak XVI. yüzyıl klasik Türk şiirinin başlıca eleştirel kaynaklarınca hangi farklı anlamlarda

⁴ Yek-ahenk gazeller bağlam yönüyle bu durumun istisnası sayılabilir.

⁵ Klasik Türk edebiyatında akımlar alanında incelenen Türkî-i Basît ile yazılmış şiirlerde üsluptan çok dile dair bir yönelim olduğu için bu konudaki çalışmalara yer verilmemiştir.

kullanıldığını tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, klasik şiirin eleştirel kaynakları olan tezkireler merkeze alınmış olup bunların yanı sıra divan dibaceleri ve poetika mahiyetindeki beyitlerde geçen üslup/tarz kavramının yer aldığı terkipler üzerine kurulmuş ifadelerden yola çıkılarak klasik devirde üslup/tarz kavramının hangi amaçlarla hangi anlamlarda kullanıldığına dair bir tasnif oluşturulacaktır. Söz konusu tasnifin malzemesi, XVI. yüzyıl tezkireleri merkeze alınarak derlenmiş, derlenen bu malzemenin şairler nezdinde ne derecede karşılık bulduğunu görebilmek adına şiirlerden ve divan dibacelerinden örnekler verilmiştir.

1. Klasik Türk Şiirinde Üslup/Tarz Kavramlarının Ele Alınış Biçimleri

Klasik Türk şiirinin ifade yapısı Arap ve Fars şiirinde olduğu gibi belagat üzerine kurulmuştur. Belagat, dilin anlamlı, yerinde ve güzel kullanımına dair kurallar bütünüdür; söz, fasih yani anlaşılır olmak ve kulağı rahatsız etmeyecek şekilde ifade edilmek şartını sağladıktan sonra “muktezâ-yı hâle muvâfakat”la yani muhatabın seviyesi ve içinde bulunulan durum, konu edilen mesele gözetilerek söylendiği takdirde belîğdir (Saraç 2019: 43). Belagat, hatibin söz söylerken uyması gereken kuralları bu iki şart altında sıralar. Muhatap ise söylenen sözü belagat açısından incelerken ancak kurala uyulup uyulmadığı konusunda tespitlerde bulunabilir. Üslup konusunda ise önceki bölümde değinilen üçlü tasnife göre, ifadenin hakikat-mecaz oranına, seçilen kelimelerin doğasındaki rakiklik, metinlik vb. durumlara bakarak ayırım yapar.

Belagatın üslup türlerini şahsi düzeyde incelememiş olması, klasik şiirde şahsi üslupların olamayacağı anlamına gelmemelidir. Öncelikle her şair kendi edasının, bulduğu manaların eşsizliği iddiası ile ortaya çıkar ki kendisi dile getirmese bile şiir yazmanın örtülü anlamı bu iddiayı içerdiği için genelleme yapmakta sakınca yoktur. Bu örtülü iddia çoğu zaman mahlas beyitlerinde açığa da çıkmaktadır. Bazı şairler divanlarının dibacelerinde de üsluplarına dair bilgiler vermiştir. Tezkireciler de şairlerin ifade biçimlerini değerlendirirken bu alana has bir istilahat geliştirmiş, üslup ve tarzın yanında tarik, vadi, eda, şive gibi terimler kullanmışlardır.⁶

Tezkirelerde, üslup ve tarz kavramlarının hangi anlamlarda, hangi terkipler içinde ne tür kelimelerle kullanıldıklarını tespit etmek klasik şiirdeki şahsi üslup algısını anlayabilmek adına önemli veriler sağlayacaktır; çünkü hâl tercümesi başlıkları mahlaslara yani belirli kişilere göre ayrılmıştır; dolayısıyla bir başlık altındaki şiir değerlendirmelerinin o başlıkla ilgili kişinin üslubuna dair olması beklenir. Tezkirelerde söz konusu kavramların en fazla, şiirin içeriği ve söyleyişi değerlendirilirken kullanıldığı görülmüştür. İkinci sırada ise ele alınan şairin “tarz-ı hass”ı vardır gibi özgünlüğün vurgulandığı örnekler gelmektedir.

“Şeyhî tarzı”, “Nevâyî tarzı”, “Necâtî tarzı” gibi belirli bir üslubu belirtmek için şair mahlaslarının kullanımında ise iki türlü usul dikkat çekmektedir. Örneklerin çoğunda, tarz kelimesi ile şairin mahlası, onun şahsi üslubunu tanımlamak için değil şairin mensubu olduğu daha kapsayıcı bir özelliği temsilen kullanılır. Nevâyî tarzı (Canım 2000: 220, 322, 378, 435), ile Çağatay Türkçesi ve bu sahanın şiir özellikleri kastedilmektedir.⁷ Şeyhî, Ahmedî tarzı (Canım 2000: 121, 313, 351), ile kudemânın tarzı yani klasikleşme öncesi Türk şiiri; Nesîmî tarzı (Canım 2000: 134), ile hurûflük içeriği taşıyan tasavvufî şiir; Hasanoğlu, Kanberoğlu tarzı (Canım 2000:

⁶ Genel anlamda üslup karşılığında kullanılan bu terimler yanında bazı ifade biçimlerine dair özel terimler kullanılmıştır; ayrıntılı bilgi için bkz. (Tolasa 2002; Açıkgöz 2000: 149-160; Aslan 2018: 211-221; Avşar 2001: 323-330; Bayram 2004: 53-64; Bayram 2004: 36-53; Bayram 2016: 1-35; Çavuşoğlu 1999: 208-217; Çetindağ 2002: 109-131; Kaplan 2021; Türkyılmaz 2018: 1001-1021).

⁷ Tezkirelerde Nevâyî tarzı bu şekilde sınırlandırılmış olsa da Nevâyî'nin Anadolu ve Rumeli sahası edebiyatına tesiri, onun şiirlerini nazireler yoluyla bu sahaya taşıyan Ahmed Paşa'nın da katkısıyla çok geniş bir karşılık bulmuştur; bkz. (Çetindağ 2002). Bir başka görüşe göre Ahmed Paşa, Nevâyî gazellerini tanzir etmemiş, onun şiirlerindeki mazmunları, görüşleri ve konuları kendi şivesinde yeniden yorumlamıştır; bkz. (Sertkaya 1970: 133).

376), ile halk edebiyatına yakın şiir kastedilmiştir. İkinci usul tarz tanımı ise Necâtî şiiriyle başlayan ve onun takipçilerine has olan tarzıdır; “Necâtî tarzı” şeklinde tarif edilen bu tarz ile, şairin somutluklara dayanan kendine özgü hayal ve temsil kurma tekniği, meselciliği, konuşma diline⁸ dayanan doğal söyleyişi vurgulanmaktadır.

Latîfî, şair mahlaslarını tarz kelimesinin niteleyicisi olarak sık sık kullanmış, bazı şairlerin üslubunu, bir başka ünlü şairin tarzına benzerliği üzerinden tarif etmiştir. Âşık Çelebi ise bir şairin tarzını başka bir şairin tarzına benzetme yöntemini pek tercih etmemiştir.

Bu çalışmada XVI. yüzyıl klasik Türk edebiyatına dair kaynaklar arasında eleştirel değerlendirmeleriyle öne çıkan Latîfî'nin *Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ* adlı eseri merkeze alınarak, onun eleştirel karşılığı olan Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü's-şu'arâ* adlı tezkiresi başta olmak üzere Sehî, Kınalızâde Hasan Çelebi, Beyânî, Ahdî tezkireleri ile Gelibolulu Mustafâ Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr*'ının tezkire kısmı taranmış olup belirlenen başlıklar bağlamında yüzyılın şairlerinin divan dibacelerinde ve şiirlerinde geçen üslup/tarz merkezli değerlendirmeler de metin örneklerine dâhil edilmiştir. Değerlendirmeye dâhil edilen örnekler seçilirken yalnızca seci/kafiye amacıyla kurulmuş ifadeler mümkün mertebeye dışarıda bırakılmaya çalışılmıştır. Şiir örnekleri, şairin divanından alındıysa sadece mahlası ile işaret edilmiş, divan dışında bir eserden ise eser adıyla, *Mecma'u'n-nezâ'ir*'den alınmışsa MN kısaltmasıyla verilmiştir. Bu kapsamdaki örneklerin çoğu, beyit nazım biriminden olduğu için ilgili nazım biçiminin numarası/beyit numarası şeklinde belirtilmiştir. Kısaltmalar şu şekildedir:

- b. : Beyit
- g. : Gazel
- k. : Kaside
- kıt. : Kıta
- mes. : Mesnevi
- MN : Mecma'u'n-nezâ'ir
- mus. : Musammat
- terc. : Terci'-bend

Söz konusu tarama sonucunda elde edilen örneklerde üslup/tarz kavramının farklı bağlamlarda kullanım tercihleri, kullanım sıklığına göre tasnif edildikten sonra sonuç kısmında bütün olarak değerlendirilmiştir.

1.1. Belirli İçerik ve Söyleyiş Özelliklerini Tanımlama Bağlamında Üslup/Tarz Kavramının Kullanımı

Üslup/tarz kavramı devrin kaynaklarında sıklıkla şiirin içeriğini, şairin söyleyişini tanımlayan ifadeler içinde kullanılmıştır. Gazel biçiminin genel içeriği olan maddi ve manevi aşk teminin içinde yardımcı unsur mahiyetinde kullanılan bazen de bu temden bağımsız olarak işlenen meseller, hikmetler, nasihatler ve tasavvufî içerik, üslup/tarz bağlamında, “tarika-i mesel”, “mev'ize-güne tarz”, “nasihat-üslûb”, “tasavvuf tarzı” gibi ifadelerle vurgulanmıştır. Bunların yanında, *Şebistân-ı Hayâl* bir eser, muammâ ve lügaz ise müstakil türler olmalarına rağmen harf oyunlarına dayanan, kendine has kelime kadrosu ve temsil yapısı bulunan şiirlerin içerik özelliği olarak değerlendirilmişler, bu durum “üslûb-ı Şebistân-ı Hayâl”, “tarz-ı muammâ-misâl”, “tarz-ı lügaz” gibi terkipler içinde ifade edilmiştir.

⁸ “Konuşma dili” olarak kısaltılan bu ifadeyle, gündelik konuşma dilinde geçerli olup şiirsel hayal ve mazmun dairesinin dışında kalan, şiirden bağımsız şekilde halk ağzında yaşayan, hayattan şiire geçen kalıp sözler, söz edimleri ve ilişki sözleri kastedilmektedir.

Şiir değerlendirmelerinde içerikten daha fazla yer tutan söyleyiş özellikleri “rindâne”, “levendâne”, “küşâde”, “mollayâne”, “süzân”, “sihr-perdâz”, “füsûn-sâz”, “ma’nî-dâr”, “nâzük” vb. sıfatlarla tanımlanmıştır. Bu sıfatların, içinde yer aldıkları temsilin yapısına göre tenasüp icabı kullanıldıkları da sıkça görülür. Söyleyişin genelini kasteden bu tanımların yanında söz ve anlam sanatlarından cinas, tevriye, kinaye, iham ve ta’miye usulleri şairin söyleyişinde önemli bir yer tutuyorsa bu bağlamda belirtilmişlerdir. Bazı şiirlere söylenmiş nazirelerin tarzının, zemin şiirin kafiye ve redifi ile tanımlanmasının sebebi ise nazirecinin, ilgili zemin şiirin sahibi olan şairin tarzını tamamıyla benimsemediğini vurgu için olmalıdır. Örneği az bulunsa da şairin sık kullandığı bir vezin bahri varsa bunun da tarz tarifi için ifade edildiğine rastlanmıştır. Bu değerlendirmeler bir araya getirildiğinde öne çıkan alt başlıklar aşağıdaki gibidir:

1.1.1. Meselcilik

Klasik tarzın en belirgin üslup özelliklerinden biri olan şiirde mesel söyleme yönelimi, belirli bir şaire bağlanarak ilk kez Sâfî mahlaslı Cezerî Kâsım Paşa’nın adıyla anılmıştır: “Şu’arâ-yı Rûmda mesel- gûylık evvel andan sâdır u zâhir olmuş ve merhûm Necâtî Begde kemâlin bulmuşdur” (Canım 200: 349). Meselleri şiirdeki hayal ve temsilleri somutlaştırmak üzere kullanıma açarak ortak söz varlığını zenginleştirmek suretiyle meselciliği geliştiren ve Türk şiirinin ifade imkânlarını genişleten isim ise Necâtî’dir. Latîfî tezkiresinde Necâtî’nin şiire atasözlerini aktarmakta ve konuşma dilini vezne tatbikte mucit bir şair olduğunu belirtmektedir: “Tarîk-ı durûb-ı emsâlde müteferriid ü muhterî’ ve üslûb-ı şêve-i makâlde mûcid ü mübdi’dür” (Canım 2000: 515). Latîfî, şiirde mesel söyleme üslubunun Necâtî ile birlikte yaygınlaşmasını, eski şairlerden kalan Fars şiirini taklit alışkanlığından kurtulmak bağlamında olumlu bir atılım şeklinde sunmaktadır:

Zîrâ mezkûra gelince sâbîku’z-zîkr olanlar şî’ri Fûrs dîvânlarından tetebbu’ ile dîrlerdi. Necâtîye gelicek şî’r mesel-âmîz oldı ve herkes hasb-i hâline müte’allık anda darb-ı mesel ebyât buldı. Herkes murâdını bir beyt ile edâ ider oldı (Canım 2000: 342).

Âşık Çelebi, meselciliğe bir üslup özelliği olarak Latîfî kadar dikkat çekmese de şiirde mesel söylemenin Necâtî şiirindeki yerine değinmiştir:

Her beyti mesel-âmîz ü pür-magz ve ekser-i hayâlleri bîkr ü ma’nâları nagzdur. Ve bi’l-cümle şu’arâ-yı Rûm’a üstâd-ı evveldür ve eş’ârî dillerde darb-ı meseldür (Kılıç 2010: 366).

Necâtî’nin de meselciliği bir üslup özelliği olarak benimsediği, divanının dibacesinde, zihnin bir yandan her tür söze inanmaya, beğenmeye yatkın öbür yandan da her türlü sözü söylemeye kadir olduğunu belirttikten sonra bunlar içinde makbul görülenin gazel tarzında, mesel yollu yazılmış şiirler olduğunu ifade etmesinden anlaşılmaktadır:

Hakkâ ki hâtır-ı fâtırda ahkâm-ı menkûle îmân ve zihn-i kâsırda kelâm-ı makûle itmi’nân hâsıldur ve tab’-ı bîdâr ve zihn-i pîşe-gâr her makûle güftâra kâdir ü kâbildür. Ammâ ekser-i zurefâ ve aaleb-i bülegâ âzmâyîş-i tab’-ı selîm ve ârâyîş-i zihn-i müstakîm tarz-ı gazel ve tarîka-i meseldür didükleri sebebeden:

Beyt:

Rûy-ı zemîni tutdı Necâtî gazelleri

Ayyûka çıkdı yedi ayak nerdübân ile (Üzgör 1990: 102)

Latîfî’ye göre Necâtî’nin çaraklarından Tâli’î de meselcilik yolunu tumuştur: “Şî’ri mesele müte’allık kâfiyelerde ve dinilmedük rediflerde dimişdür” (Canım 2000: 372). Cem şairlerinden La’lî’nin de mesel gibi şiirleri vardır: “Mesele muvâfık hoş-âyende ebyâtı ve rengîn kelimâtı vardır (Canım 2000: 489). Latîfî, kendi nesir üslubunu şekillendirirken Necâtî’nin şiirdeki meselciliğini örnek aldığını belirtmektedir:

Ammâ bu kemîne-i kemter tarîk-ı inşâda bir tarz-ı belâgat-efşâ îcâd u ihdâs itdüm ki şu 'arâ-yı Rûmdan Necâtî durûb-ı emsâle teşebbüs itdüğü gibi ben dahi lisân-ı Türkîde vâkı' olan mesel-i zîbâ-misâl ile letâyif ü ma'ârif derc ü harc idüp bu bâbda bir tarz-ı nev peydâ itdüm ki vilâyet-i Rûmda kimse ihdâs itmedi (Canım 2000: 487).

Devrin bir başka tezkirecisi olan Sehî de, Kanûnî devri şairlerinin meselcilik yolunda selis ve latif bir üslup tutturduğunu kaydetmiştir. Meselcilik yönüyle ayrıca “tarîkâ-i mesel” terkibi dairesinde andığı şairler ise Necâtî, Mevlânâ Kemâl ve Pîrî Paşa’dır (İpekten vd. 2017: 9, 33, 96, 33).

1.1.2. Mev’ize-gûne Tarz

Arapça, “vaaz”, “öğüt” anlamına gelen mevize, klasik şiirde bir tarz olarak öğüt ağırlıklı hikemî içeriğin kullanılması olarak özetlenebilir. Latîfî, Ahmedî’nin tarzını Şeyhî’ye yakın bulup, onun şiirinin eski tarzda, Fars şairlerinden tercüme ve mevize özelliğinde olduğunu ifade etmektedir: “...üslûb-ı şî’ri Şeyhî tarzına karîb ve kudemâ vâdisinde Fârisiden mütercem ve mev’ize-gûne bir tarz-ı acîbdür” (Canım 2000: 164). Latîfî ve Hasan Çelebi, Şehdî’den alıntıladıkları kıta biçiminde söylenmiş birkaç beytin içerik itibarıyla mevize tarzında olduğunu ifade etmektedirler:

*Mev’ize tarzında bu birkaç ebyât dahî anun kelîmâtındandır.
Âdeme âhir harâm oldu harîmi âlemün
Tâk u eyvân ile görme kendüni âli-cenâb*

*Kasr u eyvân ile ey âlî-makâm oldum sanan
Kendüni yüksekde görme menzilün taht-ı türâb*

*Üstühân-ı kellesin çetr-i hümayun ıssınun
Gûr içinde mûr hayli hayme kıldı bî-tınâb (Canım 2000: 337; Kutluk 1989: 527)*

Latîfî, Filibeli Fânî’nin hal tercümesinde, şairin öğrencilerine verdiği öğütleri aktarır. Bu öğütlerden biri de söz söylerken mevize dairesinde kalınmazsa kişinin hayırlı amellerinin fesada düşeceği: “Bir söz ki kişinin a’mâlî mebrûrâtın ve hacc u salâtın fesâda vire ol neyi müfid ola ve tarz-ı nazmda mev’izet-i vâlihî semtin tutup tarîk-ı menâhî ve melâhî yolına gitmeye” (Canım 2000: 420). Aynı tezkireci, Bursalı Kerîmî’nin, halka adil davranmayı haksız kazançla kendine mükellef haneler inşa ettirmesi üzerine öğütlerle dolu bir nasihat mektubu yazdığını şöyle kaydetmektedir: “Ber-vech-i mev’izet bir mektûb-ı nasîhat-üslûb irsâl itdükde...” (Canım 2000: 461).

Sehî’nin de mevize üslubunda/tarzında şiirleri olduğunu kaydettiği şairler bulunmaktadır; bunlar: Şeyhoğlu, Mehmed Çelebi, Emîrî, Kâtib Hasan, Kâtib Dâvûd ve Rûşenî’dir (İpekten vd. 2017: 64, 72, 82, 135, 150, 152). Gelibolulu Mustafâ Âlî, Cemâlî’nin çoğu kasidesinin mevize üslubunda olduğunu kaydetmiştir (İsen 1994: 301).

Mevize üslubunun yanı sıra tezkireciler, menkıbevî, hikemî ve tasavvufî içerik ve söyleyişi de birer üslup özelliği olarak değerlendirmişlerdir. Latîfî, Helâkî’nin gazel tarzını makbul görmemektedir; şair, şiirinde ağırlıklı olarak mezheb imamlarının menkıbelerini işlemiştir: “Egerçi tarz-ı gazelde çendân yedi yogidi ammâ ekser zamânda menâkıb-ı e’imme-i izâm ve imâmîler âdetince düvâzde-imâm dirdi” (Canım 2000: 570). Âşık Çelebi ise Mevlevî şair Hayâtî’nin şiirini tarif ederken “tasavvuf tarzı” tanımını kullanmaktadır: “Gazellerin dahi tasavvuf tarzına ve ehl-i hadâ’ik üslûb-ı nagzına söylerdi” (Kılıç 2010: 637).

1.1.3. Şebistân-ı Hayâl, Muamma, Lügaz Tarzı:

XV. Yüzyıl Fars şairlerinden Fettâhî-i Nişâbü'rî'nin *Şebistân-ı Hayâl* adlı belirli konuları ta'miye usulleriyle işlediği ünlü eseri özellikle XVI. yüzyıldan itibaren klasik Türk şiiri üzerinde etkili olmuş, esere şerhler ve nazireler yazılmıştır. *Şebistân-ı Hayâl* devrin eleştirel kaynaklarınca harf oyunlarına dayanan, ta'miye usullerini kullanan şiirleri tarif için de anılmıştır. Bu bağlamda Latîfî, Emrî'nin şiir sanatının muamma ve *Şebistân-ı Hayâl* tarzına dayandığını söylemektedir: "...ekseriyyâ sanâyi'-i şî'riyyesi tarz-ı mu'ammâ-misâl ve bedâyi'-i nazmiyyesi üslûb-ı Şebistân-ı hayâl vâkı' olmuşdur" (Canım 2000: 179). Emrî'nin muamma tarzı ile söylenmiş bir gazelini ise şöyle takdim etmektedir:

Bu matla'-ı ta'miye-üslûb anun matla'-ı masnû'asındandır:

*Nesîm-i cân güher-bâr olduğınca şâh-ı mercândan
Olur bir gonca peydâ yaprağı la'l-i Bedahşândan* (Canım 2000: 179)

Ahdî, eğer Emrî muamma tarzında şiirlerin yolunu açmasaydı kimsenin bu tarzla meşgul olmayacağını ve muammacılıkla tanınmayacağını ifade etmektedir (Solmaz 2005: 194). Yine Latîfî, Zâtî'nin *Şem ü Pervâne*'sinden alıntılıdığı gece tavsifindeki birkaç beytin lügaz tarzı ile söylendiğini ifade etmektedir: "Bu birkaç beyt-i nazg ber-tarîk-ı tarz-ı lügaz sıfat-ı şem'de ol kitâb-ı belâgat-nisâbdandır" (Canım 2000: 265). Ona göre Zâtî'nin belli bir yaştan sonra yazdığı şiirler, muamma gibidir ve *Şebistan-ı Hayâl* tarzı yüzünden zor anlaşılmalıdır, hatta şiire vukufiyeti olmayanlar bunları saçma sözler addetmiştir:

Ammâ evâsıt-ı ömrinden tecâvüz itdükdün sonra vâkı' olan eş'ârınun ba'zısı üslûb-ı Şebistân-ı hayâl ve ma'ânî ta'biye ve ta'miyede lügaz u mu'ammâ-misâl gâyet-i tasannu'undan muhayyel ü mu'akkad düşmüşdür. Zümre-i uşşâk-ı pür-eşvâk telakkî ve telezzüz idüp bâdî-i nazarda hâtır-ı müstemî'a arz-ı kâ'il-i tebâdür itmez ve dekâyık-ı hayâlâtı te'emmül ü tefekkür iktizâ itmegin bedâyi'-i şî'riyyeye vukûf u şu'ûri olmayanların fehm-i kâsırı yetmez. Bu sebebden ekser ma'ânî-dakîkin terzîk tasavvur iderler (Canım 2000: 267).

Âşık Çelebi ise Silistreli Şîrî'yi her türde şiir söylemeye kadir ama özellikle *Şebistân-ı Hayâl* tarzında benzersiz bir şair olarak tanıtmaktadır:

Nazma meyl eylese bir ânda bir kasîde dir, inşâyâ heves itse bir ânda niçe cerîde dir. Her nev' şî're kâdirdür, husûsan Şebistân-ı Hayâl tarzında nazmda nazîri nâdirdür (Kılıç 2010: 1465).

Yine Âşık Çelebi, Şemsî'nin *Deh-Murg* adlı eserinin lügaz üslubuyla söylendiğini kaydeder: "...ol kitâb nazm-ı garîb ve üslûb-ı lügaza, kuş diline karîb bir dildür ammâ eser olmaga kâbildür" (Kılıç 2010: 1435). Aynı tezkirecinin, padişahın emriyle yazılan ve her satırının başında sin ve sonunda nun harflerini bulundurmasıyla beğenilen bir mektubu, anlam yönüyle eleştirisi ve önerisi de ta'miye usullerini hatırlatmaktadır. Ona göre adı geçen mektuptaki harfler belirli bir anlam oluşturacak şekilde harekelense daha belîğ olacaktır:

İttifâk bir mektûb yazmak lâzım oldu... mektûb-ı mezkûr on altı satr ve her satrun harf-i evveli sîn ve âhiri nûn vâkı' olmuş...Fakîr güstâhlık yüzünden didüm ki sultânım egerçi bu husûs ittifâkât-ı haseneden üslûb-ı hüsnüdür ammâ eser bu iki harfün cem'i harekât-ı selâse ihtilâfıyla ki sen yâ sin yâ sündür; bir ma'nâ ifâde eylese belîğter olurdu (Kılıç 2010: 1498).

Ahdî'nin, tezkiresinde muamma tarzına giden şairler olarak tanıttığı isimler ise şunlardır: Emrî, Fuzûlî, Halîli-i Acem, Rızâyî, Sehâbi-i Acem, Sabrî (Solmaz 2005: 194, 460, 291, 155, 341, 378).

1.1.4. Söyleyiş ve Anlama, Söz Sanatlarına Dair Özellikler

Cafer Çelebi'nin tarzını tarif ederken Latîfî, onun fusaha ve bülega katında lafız ve manadaki belagatine söz söylenemeyeceği ama sözünde de yakıcılık olmadığı değerlendirilmesinde bulunmaktadır:

İttifâk-ı bülegâ ve füsehâ oldur ki elfâz u ma'ânîde nazm-ı belîgına veçhen mine'l-vüçûh söz yokdur. Lâkin sözleri dâ'ire-i sûzdan bîrûndur. Gerçi envâ'-ı bedâiyî'a makrûndur ve sanâyi' ile meşhûndur (Canım 2000: 211).

Aynı tezkireci, Âhî Çelebi'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'inden alıntıladığı beyitler üzerine, şiirden anlayanların onun nazım tarzını beğendiklerini ancak tahkiyesini başarılı bulmadıklarını söylemektedir:

Ammâ nazm nükte-şinâslarının umûmen ittifâkları budur ki gerçi bu, nazm-ı sih-r-sâz tarzında makbûl ü mümtâzdur lakin irtibât-ı kıssada kıssa-perdâz degüldür (Canım 2000: 184).

Latîfî, Âhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'ine getirdiği eleştirinin benzerini Zâtî'nin *Şem ü Pervâne*'si için de tekrarlamaktadır. Ona göre bu eserin içeriği canlı ve sanatlı olmasına rağmen hikâyenin sonu iyi bağlanmamıştır, açıklayıcı değildir (Canım 2000: 265). Latîfî, mana yönüyle kuvvetli olup mahlası bulunmayan bütün şiirlerin tavır ve tarz şahadetiyle Kemâl Paşazâde'ye isnat edildiğini belirterek şairin söyleyiş tarzını da değerlendirmiştir: "Belki bî-mahlaslığı mahlas idinmişlerdür. Esnâ-i ebnâ-i irfânda bu kâ'ide mukarrerdür ki her şî'r ki ma'nîdâr u hemvâr olup bî-mahlas ola bî-şâyibe ve şüphe muşârun-ileyhe isnâd iderler ve tavr u tarzı şahâdetiyle Hazret-i Monlânundur dirler" (Canım 2000: 160). Tezkirecinin, Üsküplü Riyâzî'nin sohbet üslubunda cinaslı, ihamlı, *Şebistân-ı Hayâl*'de görülen sanatlarla dolu bir tarza gittiğini söylemesi, şairlerin sohbetlerinde dahi söz sanatlarını kullandıklarını ve kendilerine has üsluplarıyla tanındıklarını gösteren bir örnektir:

Hîn-i musâhabetde ekser-i kelimâtında kasd-ı tecnîs ü îhâm ve ta'biye-i zerâfet-i kelâm idiip sanâyi'-i Şebistâna müte'allık her sühanda bir zerâfet ve her ibârâtda envâ'-ı nükâtdan bir nükte kinâyet iderdi. Semt-i siyâkat-i suhanda mezbûrun hâliyen mukallid ü pey-revi vâfirdür. Ammâ ol tarzda anun emsâli bir kâbil-i şân fi-zamânînâ gâyetde ekall u nâdirdür (Canım 2000: 283).

Hasan Çelebi de Riyâzî'nin şiirde tuttuğu tarzın sohbetlerine yansıdığını kaydetmektedir: "Ekser-i eş'arı tecnîs ü îhâm tarzında olmanın musâhabet ü kelâmı dahî ol tarz üzere intizâm bulmuş idi. Bu makûleye nihâyetde tevaggul üzere olup her sözünde nükte vü zerâfet kasdın itmekle irtikâb-ı tekellûf ü temahhul ider idi" (Kutluk 1989: 427).

Latîfî, Sultan Selim'e isnat edilen *Surûrî* gazelini asıl sahibine teslim etmek için şairin tarzını şahit göstermektedir: "Bu gazeli ki Sultân Selîme isnâd olunur bunun eş'ârındandır. Dîvânında bulunduğundan gayri tarz u revîşi dahî bu husûsa şâhid-i şâfiî ve beyyine-i vâfidür" (Canım 2000: 300). Latîfî'ye göre Kebîrî, şiir tarzını bilmesine rağmen özgün hayalleri çok az yakalayabilmiş bir şairdir: "Gerçi fenn-i şî'rün üslûbın ve tarz u revîşin hûb bilürdi ammâ killet-i kâbiliyyetden ma'ânî-i bikri killet üzere bulurdu" (Canım 2000: 460). Latîfî, Sarıca Kemâl'in tarzını makbul görmesine rağmen, bu tarzın mahiyetine dair söz ustalığı ve nüktedanlık özellikleri dışında tafsilatlı bir açıklama getirmemiştir: "Tarz-ı makbûline kimse ayb u bahâne bulmaz suhan-sâzlık ve nükte perdâzlık andan ahsen ü eltaf olmaz." (Canım 2000: 466). Ancak kendi hal tercümesinde "vehbî" ve "kesbî" şiiri tafsilatlı bir şekilde açıklamaktadır. Buna göre, tarz sahibi olmak, şiirdeki "cezbe"yi ve "ân"ı yakalamaktan geçmektedir. Bu özellikler ancak vehbî şiirde yani yaradılıştan gelen kabiliyetle söylenmiş olanda mevcuttur:

Şi'r-i vehbî tab'-ı selikiden sâdır u nâşî olur ve ilhâmî bir hâletdür ki tab'-ı Feyyâzdan gelür ve bu makûle ilhâmât ekser ehlu'llâha vâkî' u vârid olur. Şi'r-i kesbî tettebbu' ile taklîd iledür. Tahkîk ile taklîdüün tefâvüt ü tebâyüüni ma'lûmdur. Vehbî şol mahbûba benzer ki anda cezbe vü ân ola. Misâl-i kesbî sâhib-i çeşm-i ebrû ve bir sâde-rûdur ki cezbe vü ânı yok. Ve bu fende üstâd olanlar sâhib-i tarz olur ve hâssa ma'nâlar bulur ve sözleriniün reng ü rûhu ve Cenâb-ı Feyyâzdan feth ü fütûhu olur (Canım 2000: 486).

Latîfî tezkiresinin Ahmed Paşa'nın hâl tercümesi faslında alıntılanan bir beyitte şairler öne çıkan özellikleri ile anılmıştır; buna göre Âhî "sûz"u, Ahmed Paşa "suhan"ı, Necâtî "naziklik"i, Kemâl Paşazâde "hayâlât"ı ile ünlüdür (Canım 2000: 155). Aynı tezkireci, bazı şairlerin tarzını tanıtırken diğer tezkirelerde pek rastlanmayan değerlendirmelerde de bulunmaktadır. Bunlardan biri, Ahmed Paşa'nın şiir tarzını "monlâyâne" ve "ekâbirane" görmesidir: "Elfâz-ı nazmu monlâyâne ve üslûb-ı şi'ri ekâbirânedür" (Canım 2000: 155). Latîfî'ye göre Kastamonulu Harîrî Çelebi, sanat ve hayal yönüyle sihir ve icaza yakın şiirler söylemiş, nesirde de Vassâf'ın inşa tarzına gitmiştir: "Musanna' u muhayyel sihr ü i'câza karîb garîb kasîdeler dimüşdür ve imlâ vü inşâsında üslûb-ı kavâ'id-i Münşe'ât-ı Vassâfî ri'âyet itmişdür" (Canım 2000: 255). Karadenizli Dâ'î'nin hayal kırıklığı ile sonuçlanan bir aşk vakası üzerine latife tarzında yazdığı müfredlerini Latîfî, "bezle-üslup" olarak tanımlamıştır:

Magribî imiş erün bildük eyâ zöhre-cebîn
Ele bir genc getürdi yine bir kân deldi

چون مرا نیست از فلک بهره
کیر مریخ در کس زهره

*Benim felekten nasibim olmadıktan sonra Merih'in s*** Zöhre'nin a***** olsun [ne fark eder?]⁹*
(Canım 2000: 256).

Âşık Çelebi ise İshâk Çelebi'nin külfetsiz ve sanatsız söyleyişindeki "levendâne"liği ve "açık"lığı vurgulamaktadır: "Merhûmun tarz-ı gazeli levendâne vü küşâde ekseri tasannu' u tekellüfden sâde hûb u latîf edâda vâkî' olmuşdur" (Kılıç 2010: 335). Âşık Çelebi hezle kabiliyetli gördüğü Peykî'nin şiirde de "pişmiş" olduğunu söylemektedir: "Şi'ri tarzında puhtedür hâlî degüldür" (Kılıç 2010: 449). Âşık Çelebi'nin sözlerinden genç bir şair olduğu anlaşılan Ümîdî ise söz sanatlarından özellikle tevriyeyi uygulamaya çalışan bir şairmiş:

Şi're ki kûşîş itmişdür sanâyi'-i bedî'iyeden ekser tevriye üslûbına verzîş itmişdür. Zihninde letâfet ve edâsında nezâfet fikrinde selâmet ve şi'rinde selâset vardur (Kılıç 2010: 367).

Âşık Çelebi, Hâfız-ı Acem'in, risalelerindeki tarzı, şiirinde de gözettiğini söylemesi müellifin mensur ve manzum metinlerindeki üslup birliğine örnektir:

...mü'ellefleri olan kütüb ü resâ'ildeki düstûrları ki mühiş hayâlât ve âbî kelimât ve vâhî ibârât ile edâdur. Üslûb-ı şi'rde dahu bu âdetleri mer'îdür (Kılıç 2010: 603).

Âşık Çelebi, Makâmî'nin Mihrî'ye gönderdiği bir gazeli "üzülmek üslubunda" diye tanımlar. Tezkireci "üzülmek" ile muhtemelen kelimenin bugünkü anlamını değil, Eski Anadolu Türkçesindeki "kopmak", "ayrılmak" anlamını kastetmiştir. Mihrî'nin muasırı olan ve II. Bayezid'in oğullarından Şehzâde Ahmed'in sarayında Mihrî ile birlikte bulunan Makâmî'nin bu gazelinin "üzülmek üslubunda" şeklinde tarif edilmesinden, veda mektubu niyetinedir gibi bir anlam çıkarılabilir:

...feth-i Bağdâdda 'Acem seferinde kaldı. Mihrî ile mu'âsır ve Sultân Ahmed âstânında birbiriyle mu'âşir imişler. Üzilmek üslûbında Mihrî'ye bu gazeli göndermişdür.

⁹ Alıntılar gerekli yerlerde düzeltilerek aktarılmıştır.

Gazel:

*Hüsnüdür âftâb anun mâh gencidür
Kaddîn mehûn hilâl iden ebrun rencidür*

*Nakş itdi levh-i hüsnüne tâvûs kuyruğu
Gûyâ berât-ı hüsnüne zülfün nişâncıdur*

*Hatt-ı izâr u hâl-i ruh u zülf ü kirpügün
Her biri haste-dillere bir kara sancıdur*

*Mihri aceb mi mihriini sînemde saklasam
Dil şehryârınun hele gör key güvencidür*

*Ahdüm budur ki bûsene karşunda cân virem
Sun leblerüni sanma Makâmî yalancıdur*

*Cevâb-ı Mihri:
Hüsnüm ne âftâb ne hod mâh gencidür
Ne kaşlarum kemân u ne zülfüm nişâncıdur*

*Şimden gerü Makâmî bizüm bûsemüz hemân
Yıllarla yürek agrısı ishâl rencidür*

*Her âstâne yüz süriyü bûse cerr ider
Bu bâb içinde Mihri de senden dilencidür (Kılıç 2010: 826)*

Âşık Çelebi, Üsküplü Hem-demî'yi ise "Üslûbı rind-i cihân-sûz üslûbıdır." şeklinde tanımlamaktadır ancak bu üslubun tafsilatına dair bilgi vermemektedir; lirik ve külfetsiz şiiri kastetmiş olmalıdır (Kılıç 2010: 543).

Sehî, Cem Sultan'ın *Hurşîd ü Feraşâd* adlı eserinin nazmını selîs, üslubunu nefis bulmaktadır (İpekten vd. 2017: 19). Ahmed Paşa'nın şiirdeki üstadı olarak tanıttığı Melihî'nin "üslûb-ı ma'ânide ser-âmed" olduğunu ifade etmektedir (İpekten vd. 2017: 80). Bedî', beyân ve ma'ânî üslubunda mahir gördüğü diğer bazı şairler ise Remzî, Subhî, Visâlî'dir (İpekten vd. 2017: 112, 114, 167). Kâdirî ise "üslûb-ı hayâle ihtisâs gösterüp hayâl-engîz garrâ ve bî-bedel ra'nâ" gazeller yazmıştır (İpekten vd. 2017: 116).

Hasan Çelebi de şairleri değerlendirirken onların söyleyişlerine dair tariflerde bulunmuştur. Emrî'nin bazı art niyetlilerce yöneltilen, şiirde manaya fazla bağlandığı için söyleyişinin ağır kaldığına dair eleştirilerin yersiz olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

*Ba'z-ı ashâb-ı hased mezbûrî cânib-i ma'nâ ile mukayyed olduğundan şehbâz-ı tab'ı hevâ-yı sûz ü
güdâzda pervâz itmemişdür ve elfâzı rekîkdür diyü zebân-ı ta'nı dirâz iderler. Ammâ ki hilâf vâki'
idiği gün gibi rûşen ü lâmi'dür. Ol tarzda olan eş'ârı dahı bî-hadd ü şümârdur (Kutluk 1989:
176).*

Aynı tezkireci, Hudayî'nin şiirlerinin edasını bir güzel şekilde tavsif etmektedir: "Eş'ârınun edâsı rûy-ı dil-berân gibi hûb ve misâl-i visâl-i dôtân matlûb u mergûb ve harekât u sekenâtı pesendide bir dil-ber-i hûb-tarz ve mahbûb-ı bedî'ü'l-üslûbdur" (Kutluk 1989: 333). İshak Çelebi'nin şiirleri âşıkâne, küşâdedir, külfetsiz ve doğaldır (Kutluk 1989: 160). Habîbî'nin edası Acemâne olmasına rağmen şiiri âşıkâne ve kendine hastır (Kutluk 1989: 279). Hasan Çelebi,

kendini tamamen ibadete ve irşada vermiş biri olan Firâkî'nin şiirlerini ise bu üslup üzere ortalama kıymette bulmaktadır (Kutluk 1989: 279). Ahdî ise tezkiresinin birçok yerinde şairlerin söyleyiş özelliklerinden bahsederken “edâ” ile terkip oluşturacak şekilde en çok “bülend”, “nâzûk”, “selîs”, “pâk” sıfatlarını tercih etmiştir.

Aşağıda söyleyiş özelliklerine dair ifadelerin bulunduğu beyit örnekleri yer almaktadır. Örneklerde, levendâne, rindâne, şâhâne, mestâne gibi sıfatların hem sevgilinin konuşma, söyleyiş tarzını hem de şairin şiir tarzını tavsif için kullanıldığı görülmektedir.

Ben Sehâbî kalenderem ammâ Tarz-ı şî'rüm kalenderâne degül	Sehâbî g.229/6
Bâkıyâ tarz-ı şî'r böyle gerek Hem zarîfâne hem levendâne	Bâkî g..471/7
Salın ey şehlevend-i hoş-reftâr Ne levendâne tavr u tarzın var	Mustafâ Âlî g.177/1
Medhiyâ bir şeh-i devrâna düşürdün dili kim Tarzı şâhâne anun sözleri dervişâne	Medhî g.461/7
Yürüyüşü bakışı mestânedür Söyleyişi cünbişi rindânedür Hey nice üslûb-ı levendânedür Sallî alâ seyyidinâ Mustafâ	Hayretî mus. 26/4
Olup muhtârı bir üslûb-ı zîbâ Ana virmiş ola bir tarz-ı garrâ	Cafer Çelebi <i>Heves-nâme</i> b. 545
Egerçi ilde söz çokdur velî hakk bu ki İshâk'un Be-gâyet hub u nâzûkdür gazel tarzında üslûbı	İshâk Çelebi g.290/5
Gazel tavrında tarz-ı nâzûk eyler Celîlî şîve-i üstâd kılmaz	Celîlî g.145/9
Tarz-ı Hasen midür bu gazel Âliyâ nedür Söz yok edâsına ne aceb cân-fezâ olur	Mustafâ Âlî g.451/7
Bu tarz-ı nagz u bu üslûb-ı garrâ Yemîn itsem hanîs olmazam aslâ	Cafer Çelebi <i>Heves-nâme</i> b. 3799

1.1.5. Redif, Kafiye Bağlamında Tarz Kavramının Kullanımı

Tezkireciler, alıntıladıkları bazı şiirlerin yazımında örnek alınmış bir başka şiir söz konusu ise bu duruma ünlü şiirin redifi ile işaret etmişler, fazla örneği bulunmasa da kimi şairlerin sıkça kullandıkları vezin bahirlerini onların üslupları ile birlikte anmışlardır. Latîfî, eskilerin üslubuna yakın gördüğü Göynüklü Zarîfî'nin bir gazelini redifi itibarıyla şöyle tarif etmektedir:

Şî'ri şu'arâ-yı kudemâ-yı Rûmdan Ahmedî ve Atâyî üslûbında ve Halîlî ve Hümâmî tarzındadır. Ol zamânda “müşkil iki oldu”-redîf gazeller didiler. Bu bir dahî ziyâde idüp müşkil üç oldu diyüp her bir mısra'ında üç adedi bulmuşdur (Canım 2000: 176).

Latîfî, Ahmed Paşa'nın Bursalı Niyâzî'nin bir kasidesini nasıl tanzir ettiğini açıklarken kafiye harfine ve kasidenin musanna oluşuna vurgu yaparak Paşa'nın şiire yazdığı nazirenin de bu tarzda olduğunu söyler:

Mezbûrun elif kâfiyesinde mukaffâ ve musanna' bir kasîdesi vardır. Ahmed Paşa kasr kasîdesinin binâ ve bünyâdın ol tarz üzre tarh u taksîm idüp beyt beyte nazîre dimişdür. Beyt:

*Ahû-yı felek çarh pelenginden emîndür
Şîr-i alemün sâyesini ideli melce'*

Cevâb-ı Ahmed Paşa:

Ahû-yı felek gördi seher şîr-i livânı

Hûn-ı ciğerinden dem-i subh oldı dem âlâ (Canım 2000: 552)

1.2. Özgünlük Bağlamında Üslup/Tarz Kavramının Kullanımı

Bir şairin tarzının özgünlüğü vurgulanırken özellikle "hâs", "ihtirâ", "ibdâ" ve "nagz" kelimeleri ile bunların müştaklarına başvurulmuştur. Bu bağlamda Latîfî, Necâtî'nin kendine has tarzını şu sözlerle ifade etmektedir: "...ve bi'l-cümle bir tarz-ı mahsûs tarh itdi ki kendüye ehass u muhtassdur" (Canım 2000: 516). Birçok şair ve tezkireci gibi Hasan Çelebi de Necâtî'nin gazel biçimindeki şiirlerinin hakkını teslim ederek onun "tarz-ı gazel ü îrâd-ı meselde şu'arâ vü bülegâ-yı cihândan fâ'ik" olduğunu dile getirmiş ve "tarz-ı gazelde cihânun vahîdi ve tavr-ı meselde zemânun ferîdi" konumunda bulunduğunu söylemiştir (Kutluk 1989: 971). Beyânî ise Necâtî için "tarz-ı gazelde cihânun ferîdi, îrâd-ı darb-ı meselde devrânun vâhididür" ifadelerini kullanmaktadır (Kutluk 1997: 285).

Mesihî'nin tarzındaki incelik ise Latîfî'ye göre ancak havassın lezzet alabileceği türdendir: "Ammâ tahayyül-i tab'ı gâyetde dakîk olup tarh-ı tarz-ı kelâmı havâssa menût u mahsûs olmanın nazm-ı belâgat-nizâmından tîbâ'-ı avâmü'n-nâs belki degme bir şâ'ir-i şî'r-şinâs çendân zevk u telezzüz idemez" (Canım 2000: 498). Âhî'nin *Hüsn ü Dil'i* için ise, "Kitâb-ı Hüsn ü Dil'i dahi üslûb-ı inşâda tarz-ı hâs ve makbûl-i efâzıl u havâssdur," demektedir (Canım 2000: 184). Latîfî'ye göre Üsküplü Riyâzî yetkin bir şair değildir ve az yazmasından dolayı şiirine nadir rastlanır; ancak bu olumsuzluklara rağmen şairin kendine has bir tarzı vardır:

Mezkûrun şî're çendân müimâreseti ve müdâvemeti olmamağın eş'ârı nedret üzre vâki' olmuşdur.

Bu fende bir semt-i mahsûsa gitmişdür ve bir nev'a tarz-ı hâs bulmuşdur (Canım 2000: 284).

Âşık Çelebi ise Kadrî Çelebi'nin tarzını özgün bulur: "Merhûmun tarîka-i şî'rde tarz-ı hâssı ve elfâz u edâda muhâlifü'l- gayr üslûb-ı mâ-bihi'l-ihtisâsı vardır" (Kılıç 2010: 1315). Şîrî'nin hâl tercümesinde alıntılacağı renkler üzerine kurulmuş gazelini, "Bu gazel tarz-ı hâss-ı Şîrîdür," takdimiyle alıntılar:

Nazm:

Göricek olur gamze-i dil-beri

Kılıç kabkara hanceri sabsarı

Çemen bahr-i ahzar gibi yemyeşil

Sular rûy-ı dil-ber gibi aparı

Seherden tur ahşama dek Şîrîyâ

Öp öylen gelürse sana ol perî (Kılıç 2010: 1467)

"İbdâ" ve "ihtirâ" kavramları ise şiirde farklı söyleyişler deneyen, icat eden şairleri tanımlamakta kullanılmıştır. Latîfî, Şâhî-i Şarkî'nin özgün hayallerini ve sihr-i helâl ile yazdığı şiirlerini tanımlamak için, "Tarzında muhterî-i sâhir ve bîkr-i fikr ü hayâl-i hassa kâdirdür" (Canım 2000: 322), şeklinde bir ifadeye yer vermektedir. Şairin hâl tercümesinde alıntılacağı

beyitlerin çoğu sihr-i helâl ile söylenmiştir. Latîfî, Fuzûlî'nin üslubunu Nevâyî'ye yakın bulsa da kendine has icatları olan özgün bir şair olduğunu kabul etmektedir: "Ammâ tarzında mübdî' ve tarîk-ı hâssında muhterî'dür" (Canım 2000: 435). Hasan Çelebi de Fuzûlî'yi, "Hakkâ ki tarzında ferîd ve semtinde vahîd bir şâ'ir-i belâgat-şî'âr ve bir nâzım-ı fesâhat-disârdur..." şeklinde tanıtmaktadır (Kutluk 1989: 708).

Latîfî, Revânî'nin eseri hakkında: "İşret-nâme nâm bir kitâb-ı meserret-encâmı vardır. Hâssa-i karîhasından tarz-ı hâss üzre ibdâ' u ihtirâ'idur" (Canım 2000: 279). Hasan Çelebi de bu eserin özgünlüğünü vurgulamak için "İşret-nâme adlu bir kitâbı vardır. Tarz-ı mahsûs üzredür." ifadesini kullanmaktadır (Kutluk 1989: 422).

Latîfî, Şeyhî'nin *Husrev ü Şîrîn*'in tarzının yeniliğine işaret etmek için "Fi'l-hakîka nazar olunsa *Kıssa-i Husrev* zebân-ı Türkîde andan bir üslûb-ı nevdür" (Canım 2000: 340), ifadesini kullanır.

Hasan Çelebi'nin özgünlüğüne dikkat çekmek istediği şairlerden biri Merdî'dir; tezkireciye göre şairin, "garîb tahayyülâtı ve üslûb-ı bedî' üzre kelîmâtı vardır. Hâlince icâd-ı ma'nâyâ kâdir şâ'ir-i sâhir geçer" (Kutluk 1989: 889). Tezkireci, şiirde mesel söylemekle ünlü bir şair olan Cemâlî'nin özgünlüğünü "Tarzında vahîd ü ferîd dinilse bedî' ü ba'îd degüldür," sözleriyle ifade etmektedir (Kutluk 1989: 261). Beyânî ise Cemâlî'nin "hezl ve mutâyebede üslûb-ı garîb ihtirâ" ettiğini, bu tür şiirlerde kendine has bir tarzı olduğunu söylemektedir (Kutluk 1997: 62). Ârif Çelebi'nin görsel şiirlerini tarif ederken Beyânî şu ifadeleri kullanmaktadır: "Mezbûrun şî'rinden gayrı garâ'ib ihtirâ'ları var idi. Bir mahbûb yâhûd birer fûrs şeklin tasvîr idüp a'zâsında hurûf şeklin gösterüp cümlesinden bir beyt ihrâc ider" (Kutluk 1997: 161). Aynı tezkireci, "Latîf ihtirâ'âtı vardır," diyerek tanıttığı Derzîzâde Ulvî'nin,

"Misâl-i âşık u ma'sûk olur hazân u bahâr

Hazân sarardı vü oldı bahâr lâle-izâr"

matlı kasidesini iddiasını desteklemek için örnek vermiştir. Ona göre şairin bu kasidenin her beytinde "hazân" ve "bahâr" kelimelerini öne çıkarması hoş bir buluştur (Kutluk 1997: 179).

Sehî'ye göre Kasım Paşa, "tarz-ı has kullanır" (İpekten vd. 2017: 31). Ahmed-i Dâ'î'nin:

"Eyâ hûrşîd-i meh-peyker cemâlûñ Müşterî-manzar

Ne manzar manzar-ı tâlî ne tâlî tâlî-i enver"

matlı gazeli de tezkireciye göre eşsiz bir şiirdir, o zamana dek kendi ifadesiyle "bu tarzda vilâyet-i Rûm'da kimse şiir dimemişdür" (İpekten vd. 2017: 73). Sehî'nin kendine has şiir tarzları bulunduğunu iddia ederek tanıttığı diğer şairler, Vasfî, Nihâlî, Kâdirî ve Hayâlî'dir; Yahyâ'nın ise "tarz-ı cedîdi vardır" (İpekten vd. 2017: 98, 108, 116, 164, 181). Ahdî'nin, tarz-ı hâssı, mazmûn-ı hâssı, icâd-ı hâssı olan şiirleri vardır diyerek andığı şairler ise Celâl Efendi, Emrî, Hâtemî, Tarzî, Makâlî ve Hatîfîdir (Solmaz 2005: 119, 193, 282, 405, , 534, 587).

Aşağıdaki örneklerde kendi şiirlerinin yeniliğini vurgulamak için şairler, "yeni", "cedîd", "nev", "tâze", "icâd" gibi sıfatlara ve "ihtirâ", "ihdâs" gibi mastarlara başvurmuşlardır:

Ey ki söz kalmadı kim dinmedi dirsın gel gör

Bu yeni tarzı Mesîhî nice bünyâd itdi

Mesîhî g.248/5

Eski eş'ârı hep unutturdı

Ey Ziyâ'î bize bu tarz-ı cedîd

Ziyâ'î g.57/5

Atlas-ı dehre vücûdı gün gibi olsun dirâz

Ey Usûlî yaraşur bir tarz icâd eylesem

Usûlî g.90/7

Kimseden ben böyle bir eş'âr-ı zîbâ görmedüm

- Medhiyâ bu tarz-ı hâs icâd dirsem yaraşur
Medhî g.137/5
- Tutup bir tarz-ı nev dil-keş beyân kıl
Tırâz-ı dâmen-i âhir zamân kıl
Lami'î *Ferhad-nâme* b. 904
- Koyup ol köhne tarzı fikr-i reh-rev
Hemân-dem kıldı azm-i kıssa-i nev
Lami'î *Veyse vü Ramin* b.438
- Ko eski tarzı resm-i tâze bagla
Perîşân olmasun şîrâze bagla
Lami'î *Veyse vü Ramin* b.6757
- Dostlar görsün Revânî'nün bu garrâ nazmını
Bir yeni üslûb peydâ eylemiş yârân için
Revânî g.266/7
- Yârân ile fehm it Rızâyî nâzükâne farkumuz
Anlar zebân-ı taze dir ben tarz-ı Hâkâni dirüm
Rızâyî kıt.8/2
- Gazel tavrında tarz-ı nâzük eyler
Celîlî şîve-i üstâd kılmaz
Celîlî g.145/9
- Olup muhtârı bir üslûb-ı zîbâ
Ana virmiş ola bir tarz-ı garrâ
Cafer Çelebi *Heves-nâme* b. 545
- Senün ihdâsun ola tavr u tarzı
Sana mahsûs ola üslûb-ı nagzı
Cafer Çelebi *Heves-nâme* b. 550
- Şairler, şiiirlerinin benzersiz olduğunu dile getirmek için "hâs", "pâk", "âhâr," "mümtâz"
gibi kelimeleri tercih etmiş, söz ve manalarını inci, keklik gibi nadir bulunan ve zor elde edilen
şeylere benzetmişlerdir:
İşit tarz-ı âharda bir menkabet
Ki zâhir bilinmek degül ma'rifet
Amrî terc.2/II/1
- Gazel tarzında ey Nev'î tutup mümtâzlık semtin
Kelâmum gibi mislüm dinmek olmaz lâ-nazîr oldum
Nev'î g.313/5
- Çog olmaz bu tarza gazel Bâkiyâ
Güzel söz güherdür güher az olur
Bâki g.112/5
- Cevdet-i tab'um Yetîm idüp şikârın tarz-ı hâs
Kebg-i fikr-i vâdî-i eş'arı tenhâ avladum
Yetîm Ali Çelebi g.133/7
- Bu tarz-ı hâsı görse Rahmiyâ el-hak diye Husrev
Me'ânî câmını bezm-i suhan içre çekendür bu
Rahmî g.160/7
- Gâyetde begendi tarz-ı pâkin
Mazmûn-ı kelâm ü sûz-nâkin
Fuzûlî *Leylâ ve Mecnûn* b. 1459

1.3. Biçim ve Türe Dair Tercihler Bağlamında Üslup/Tarz Kavramının Kullanımı

Klasik edebiyatın kaynaklarında ve bazı manzumelerde şairleri, mahir oldukları nazım biçimi ya da türü üzerinden değerlendirme usulüne de sıkça rastlanmaktadır. Yaygın kanaate göre klasik devre kadar mesnevîde Şeyhî, kasidede Ahmed Paşa, gazelde Necâî üstat olarak anılmıştır. Bu sebeple, tezkireciler de şairleri kabiliyetli oldukları nazım biçimleri ile tanıtma yoluna gitmiştir.

1.3.1. Kaside

“Kaside tarzı/üslubu” ifadelerini Latîfî, tanıttığı şairin kasidecilik yönünü beğendiğini, bazen de kasideleriyle ünlenmiş Fars şairleriyle eş tuttuğunu belirtmek için kullanmaktadır. Bu kasıtle en çok andığı Zahîr-i Faryâbî’nin kasidede kendine mahsus bir tarz yarattığı bilinmektedir. Tezkireci, Nakîbü’l-eshrâf Emîrî için, “...tarz-ı kasîdede mânend-i Zahîr ü Hâkânî idi” (Canım 2000: 180), ifadesini kullanmaktadır. Zâtî’nin şairliğini bütün yönleriyle överken, kasidecilikteki maharetini de şu şekilde ifade etmektedir: “...tarz-ı kasîdede Selmân [u] Zahîr’e bedel ü nazîrdür dirler” (Canım 2000: 266). Mesîhî için, “Ve tarz-ı kasîdede dahî nazîri Selmân u Zahîrdür ve tab’-ı Âzerî ve Enverî gibi zihn ü zamîri münîrdür,” ifadesiyle şairi kasidecilik tarzı yönüyle Selmân ve Zahîr’e, şairlik tabiatı yönüyle Âzerî ve Enverî’ye benzetmektedir (Canım 2000: 499). Ahmed Paşa’nın kaside üslubunun ise herkesçe sağlam bulunduğunu aktarmaktadır: “Ebyât-ı pür-nükâtı elfâz u ma’ânîde metn-i metîn gibi muhkem ve üslûb-ı kasâyidi hod icmâ’ u ittifâk üzre müsellemdür” (Canım 2000: 155).

Gelibolulu Âlî ise Ahmed Paşa’nın, “üslûb-ı kasîdede peyrev-i üstâdân-ı mütekaddimîn ve dûrbîn-i Selmân u Zahîrü’ddîn” olduğu şeklindeki değerlendirmesinden sonra Türkçedeki “evsâf-ı kasîde-güyân-ı râsîh-keâm semtini ol bulmuşdur,” tespitine yer vermektedir (İsen 1994: 131). Ahdî, “tarz-ı kasîde”, “üslûb-ı kasîde” ve benzer terkipler çerçevesinde diğer tezkirecilere benzer değerlendirmelerde bulunarak Hâtemî, Bâkî, Hayâlî, Nev’î, Selmân, Müslîm, Makâlî, Medhî, Visâlî gibi şairlerin kaside nazım biçimiyle yazmaktaki kabiliyetlerini övmüştür (Solmaz 2005: 282, 160, 278, 549, 344, 513, 534, 547, 578).

Şair Fuzûlî ise *Leylâ ve Mecnûn*’un padişaha dua bölümünde fahriye niteliğinde söylediği beyitler arasında kaside yazarken “şahininin yükseklerde uçtuğunu” söyleyerek kasidedeki söyleyiş tarzına dair fikir vermektedir:

Geh tarz-ı kasîde eylerem sâz
Şeh-bâzum olur bülend-pervâz

Geh de’b-i gazel olur şiârüm
Ol de’be revân verür karârüm

Fuzûlî *Leylâ ve Mecnûn* b. 344-345

1.3.2. Mesnevi

Latîfî, Hamdullah Hamdî’nin *Yûsuf u Züleyhâ*’sını Türkçe yazılmış bütün mesnevîler içinde ayrı bir yere koymaktadır: “...zebân-ı Türkîde ve tarz-ı mesnevîde vâkî olan mesneviyyâtda ana hiç bir nazm adîl ü nazîr olmaz ” (Canım 2000: 235). Şeyhî’nin mesnevi ve kaside tarzının ise diğer şairlerinden üstün tutulduğunu belirtirken kullandığı “kaside-i ma’nevî” terkihi ile onun tevhid, münacât, naat türündeki kasidelerini kastediyor olmalıdır: “İttifâk-ı suhan-verân oldur ki üslûb-ı mesnevîde ve tarz-ı kasîde-i ma’nevîde semt-i revîşi memdûh u mashûbdur ve üslûb-ı eş’ârından sad-mertebe mergûbdur” (Canım 2000: 339). Latîfî, ayrıca Şeyhî’yi bu iki nazım biçimini Anadolu ve Rumeli sahasında ustalıkla işleyen ilk şair olarak görür: “El-hakk u insâf budur ki tarz-ı mesnevîyi ve nazm-ı rengîn-i ma’nevîyi şu’arâ -yı Rûm bundan gördiler” (Canım

2000: 340). Tezkireci, Mahremî'nin mesnevi tarzını da aynı şekilde diğer şiiirlerdeki tarzından üstün tutmaktadır:

Ve üslûb-ı Mesnevî'nün matbû' olan sûy u semtine gitmişlerdür. Egerçi üslûb-ı eş'ârı beyne'l-enâm makbûl ü matlûbdur. İttifâk-ı suhanverân oldur ki mesnevîsi şî'rinden kerrâtle hûb ve sad-mertebe mergûbdur (Canım 2000: 493).

Yûsuf u Züleyhâ kassasını Hamdullah Hamdî'den sonra en iyi işleyen şair olarak gördüğü Ziyâyî, Latîfî'ye göre şiiirle çok meşgul olmamasına rağmen mesnevîde ve nazımda kabiliyetli bir şairdir. "Ammâ tarz-ı Mesnevî'nün suhan-gûy u nûkte-güzârı ve nazm-ı pâkûn nâzım-ı kâmilü'l-'ıyârıdır" (Canım 2000: 371).

Âşık Çelebi ise Garîbî'yi nazım biçimleri arasında kasîde, gazel ve mesnevi tarzını iyi bilen bir şair olarak tanıtır: "...şî'rün envâ'ından kasîde vü gazel ü mesnevî tarzına ârif idi" (Kılıç 2010: 1633). Sehî, hâl tercümelerinde şairlerin mesnevi biçimindeki eserlerini anarken "mesnevî tarzında", "tarz-ı mesnevîde", "mesnevî üslûbında" gibi ifadeler kullanmıştır. Cafer Çelebi'nin *Hevesnâme'si*, Safâyî'nin *Gazâvât-ı Bahriyye'si*, Alî'nin *Derdnâme'si*, Zâtî'nin *Şem ü Pervâne'si*, Fikrî'nin *Hurşîd ü Mihr'i* mesnevi tarzında eserlerdir (İpekten vd. 2017: 39, 91, 89, 139, 163). Ahdî, "tarz-ı mesnevî", "üslûb-ı mesnevî" terkipleri çerçevesinde mesnevî nazım biçiminde yazdıkları şiiirlerle tanınmış Behîştî, Celîlî, Fikrî, Nev'î, Yahyâ gibi şairlerin bu nazım biçimindeki kabiliyetlerini vurgulamıştır (Solmaz 2005: 225, 250, 188, 549, 593).

Yetîm Alî Çelebi ise şiiirinde iyi şairin niteliklerini sayarken Nizâmî, Câmî, Nevâyî gibi ünlü şairlerin isimlerini tevriye ile kullanmaktadır. Bunların yanında mesnevi tarzı için kıstas olarak Mevlana'nın *Mesnevî'si*ni örnek gösterir ve sonrasında *Gülistân'ı* anar:

*Mesnevî tarzın itse ger ihyâ
Sırr-ı Monlâ'yı eyleye gûyâ*

*Açsa ger Gül-sitân-ı irfânı
Eyleye rûh-ı Sa'dî seyrânı*

Yetîmî mes.2/27,28

1.3.3. Gazel

Gazel biçimi, kendine has içerik ve söyleyiş özellikleriyle klasik şiiirin poetik yönünün en açık şekilde görüldüğü nazım biçimi sayılabilir. Gazelin bu önemine binaen, hem eserleriyle hem de üslubuyla klasik Türk şiiiri üzerinde büyük tesiri bulunan Ali Şîr Nevâî'nin divanının dibacesinde sunduğu, gazel tarzına dair görüşleri bu bağlamda yol göstericidir. Öncelikle gazeliyatını neden otuz iki harf üzerine tertip ettiğini açıklayan şair, Arap alfabesindeki yirmi sekiz harfle tertip edilip ana dilindeki dört harfin dışarıda bırakıldığı divanları kusurlu bulmaktadır. Bir başka eleştirisi de çoğu şairin her harfin en başına yazdığı gazeller ile diğerleri arasında üslupça bir fark gözetmemesidir. O ise divanındaki her harfin başlangıç kısımlarını, tevhid, münacaat, naat ve hikemi içerikli gazellere ayırmıştır. İçerik bakımından ise sadece aşkı ve güzelliği terennüm edip hikmetten berî olan şiiiri beyhude bulmaktadır. Güzellerin vasfında ya da âşığın hâllerini anlatan gazellerinde de mutlaka bir iki hikmetli beyit söyleyerek bu güzellikleri muhafaza ettiğini vurgulamaktadır (Üzgor 1990: 76). Ali Şîr Nevâî'nin, biçim-içerik uyumuna, şiiirin kompozisyonuna önem verdiği, gazel üslubunda konu bütünlüğünü gözettiği şiiirlerinden okunmakla birlikte şair, divanının dibacesinde her beyitte ayrı konuları işlemek yerine matlada ele aldığı mazmunu maktaa kadar işleyerek birbiriyle uyumlu beyitler yazmaya çalıştığını ifade etmektedir (Üzgor 1990: 80). Fuzûlî'nin Farsça divanının dibacesi de hem şiiire dair söyledikleri hem de çizdiği şair portresi sebebiyle klasik divan dibaceleri arasında öne çıkan bir metindir. Fuzûlî'nin buradaki yaklaşımı, şiiirin tabiatı üzerine olduğu için Türkçe şiiirlerini de

kapsadığını göz önüne alarak şairin gazel tarzının müphemiyeti kaldırmayacağına, gazelin hususi bir dil ve kelime kadrosu ile yazılması gerektiğine dair düşüncelerine değinmekte fayda vardır. Ona göre gazelde özgünlüğü yakalamak için kudemanın şiirlerinden haberdar olunmalı, onlarla tekrara düşülmemelidir. Ancak tamamen yeni bir buluşla ortaya çıkmanın da şiir çevrelerince anlaşılacak gibi bir tehlikesi bulunmaktadır. Bu sebeple Fuzûlî şiire layık birçok güzel sözü daha önce söylenmiştir endişesiyle ve yine birçok özgün buluşu daha önce böylesi söylenmemiştir, dolayısıyla anlaşılacak kaygısıyla yazıya geçirmediğini ifade ederken (Doğan 2009: 133), gazel tarzında kurulan temsil ve hayallerde, özgünlük ve garabet arasındaki dengenin gözetilmesinin önemine dikkat çekmektedir.

Latîfî, tezkiresinde Zâtî'nin şairliğini her yönüyle övmekte ama onun gazel tarzını diğer biçimlerdeki tarzından üstün tutmaktadır: "...bi'l-cümle tarîk-ı tarz-ı gazelde bu cümleden mezîd meziyyeti ve hadden bîrûn rûchânı ve fevkıyyeti gâyetde zâhir ve bu husûsda mahz-ı hikmet cümle-i mezâhirdür" (Canım 2000: 229). Ona göre Revânî de gazel tarzında öne çıkan, yenilikçi bir şairdir: "Tarz-ı gazelde mücid ü mümtâz ve tarîk-ı hâsda bî-nazîr ü bî-enbâzdur" (Canım 2000: 278). Tezkireci, genç yaşta ölen Karamanlı Nizâmî'nin hâl tercümesinde şairi, Şeyhî ve Ahmed Paşa'dan üstün tutarak devrin gazel tarzı ile onların önüne geçtiğini vurgulamaktadır:

Eş'âr-ı Şeyhî ve gazeliyyât-ı Ahmed Paşa ol ana dek ragbet ü revâcda idi. Mezkûr zuhûr itdükden sonra bunların bâzâr-ı şöhretine şu'arâ-yı kudemâ ile kesâd virüp evc-i ragbetden düştürdi. Zîrâ şu'arâ-yı mütekaddimîn-i vilâyet-i Rûmun kendü zamânına gelince tarz-ı gazelde cümlesine gâlib ve eş'âr-ı belâgat-şî'ârî esnâf-ı bedâyi' ile ser-cümle bî-me'âyib ü mesâlibdür ve nükte-şinâsân-ı devrân şu'arâ-yı sâbıkadan ise anun eş'ârına artuk râgib idi (Canım 2000: 532).

Latîfî, Osmanlı sahasında Ahmed Paşa ile ünlü olan "kasr", "la'l", "âb", "şikâr" ve "âfitâb" redifli gazellerin mucidi olarak tanıttığı Bursalı Niyâzî'nin gazel ve kaside tarzındaki üstünlüğünü şu sözlerle ifade etmektedir: "...gazel ü kasîde tarzında cümleden fazl u kemâl ile a'lâsı ve evlâsı idi" (Canım 2000: 551). Ahmed-i Dâ'î'nin gazel tarzını ise inşasına nazaran eski bulmaktadır: "Egerçi tarz-ı gazeli tavr-ı sâbıkdur ammâ bâb-ı nağamâtda ve fenn-i teressülde mu'âsırlarınun müteressillerine nisbet fenn-i inşâda ba'zından fâyıkdur" (Canım 2000: 165).

Âşık Çelebi ise tezkiresinin mukaddime bölümünde hadislerden mesnedler getirerek şiirin meşruiyetine dair açıklamalarını gazel tarzı ile maddelendirdiğini bildirmektedir ancak burada bir matla, dört beyit, bir makta ve ziyadelerden oluşan nazım biçimine atıf yaparak bu bölümü bir gazel nazım biçimine benzer şekilde tertip etmiş olduğunu kastetmektedir:

Tahkîk-i beyân-ı eş'âr ve tedkîk-i miyân-ı esmâr-ı esfâr: Şî'r-i şâ'irün inde şer'î-ş-şâri' hull ü hürmeti ve irtifâ'-ı rütbe vü inhifâz-ı mekânîti bâbında olan tefâsîl gazel tarzı üzre bir matla' ve dört beyt ve bir makta' üzre hâvîdür. Ba'd-ez-ân mütezâdı dahı muhtevîdür (Kılıç 2010: 134).

Âşık Çelebi'nin gazel özelinde tarz kavramını sadece biçimsel benzerlikleri tarif etmek için kullanmadığı, yeri geldiğinde içerik ve söyleyiş özelliklerine de işaret etmiş olduğu, Firâkî'nin gazellerini "bülend" olarak nitelmesi ve onun gazel tarzına iyi örnek olabilecek şiirini şu ifadelerle takdim etmesinden anlaşılmaktadır. Bu bağlamda şairin, aşağıda sadece matlana yer verdiğimiz gazelini alıntılanmaktadır:

Bu tarza gazel dimişdür ammâ cümleden bu pervîn içinde mihr-i pür-dirahşdur. Gazel:

*Cihâna şâh olup şâhâ cihân turdukça turdun tut
Cihân mülkinde Şeddâdî binâ bünyâdın urdun tut (Kılıç 2010: 1154)*

Latîfî'nin, Prizrenli Bahârî'nin gazel tarzını "râsih" olarak tanımlamasının sebebi muhtemelen "müverrih" kelimesi ile bir ahenk yakalamak istemesidir. Ancak kaside, gazel gibi nazım biçimlerindeki tarzı tarifte, "râsih" ile yakın anlamlı "müsellem", "metîn" gibi kelimeler

de kullanıldığı için bu tercih garip değildir: “Fenn-i Fürsde ve tarz-ı gazelde şâ’ir-i râsîh ve hûb mu’ammâyî ve müverrihdür” (Canım 2000: 192).

Âşık Çelebî, Hayâlî’nin gazelinden alıntıladığı aşağıdaki iki beyitle aynı tarzda olduğunu ifaderek kendisine ait iki beyti aktarmıştır:

*Âftâbum yoluna hâk olmasun her ehl-i derd
Korkaram zerrât olup dâmânuna el ura gerd*

*Subh-dem eyvân-ı ışk-ı yâre zîver virmeye
Her gice yur gözlerüm yaşında gerdûn lâceverd*

Fakîrûn bu gazelde bu tarzda bu iki beytüm kim vâkı’ olmamış gelür. Li-muharririhî:

*Safha-i çerha yazup ahvâlüm âh-ı âteşîn
Cedvelin cildin çeküp tahrîrin itmîş lâceverd*

*Öldüğümden sonra da önünde baş oynamaga
Kâse-i kellem umaram ide devrân tâs-ı nerd (Kılıç 2010: 665)*

Sehî, Kânûnî devri şairlerinin gazel tarzında ve mesel söylemek yolunda letafeti ve selaseti son derecede yakaladıklarını dile getirmektedir. Hâl tercümelerinde Nedîmî, Aşkî, Mevlânâ Kemâl, Amrî, Hayâlî, Rahmî, Avnî, Hassan, Nücûmî gibi şairleri ifadenin ahengine uygun seciler düşürecek çeşitli sıfatlarla anmak suretiyle gazel tarzında kabiliyetli şairler olarak tanıtılmaktadır (İpekten vd. 2017: 79, 86, 99, 103, 164, 169, 16, 76, 79). Ahdî ve Beyânî de tezkirelerinde aynı usulü kullanmışlardır (Solmaz 2005: 128, 140, 160, 224, 264, 287, 295, 311, 364, 416, 464, 466, 477, 478, 484, 509, 513, 289, 596; Kutluk 1997: 285). Ahdî ayrıca şair Ferâgî’nin gazel üslubundaki yetkinliği bir kenara, onun esasen matlalar yazmaya meyilli bir şair olduğunu kaydetmiştir (Solmaz 2005: 475).

Şairler şiirlerinde nazım biçimlerinden en çok gazel tarzına dair fikirlerini belirtmişler, gazelin biçim, içerik ve söyleyiş özelliklerini sevgilinin yüzü, klasik bahçe formu, kalem-kâğıt gibi unsurlarla bağdaştırarak “gazel tarzı” terkinini poetik temsillerinde işlemişlerdir:

*Avnî seni medh eyledi çün tarz-ı gazelde
Matla’ dedi yüzüne vü agzuna mu’ammâ*

Avnî g.1/5

*Medhünde kaldı âciz ü dem-beste çün hired
Tarz-ı gazelde başladı bir dâsitân-ı misk*

Cafer Çelebi k.16/20

*Nisâr-ı bezmün için bâgbân-ı tab’-ı hired
Getürdi tarz-ı gazelde bir iki ter lâle*

Cafer Çelebi k.27/46

*Bagladı fikr eli gül-deste-i medhün ucına
Tarz u uslûb-ı gazelde bir iki ter nergis*

Cafer Çelebi k.28/50

*Gazel tavrında tarz-ı nâzûk eyler
Celîlî şîve-i üstâd kılmaz*

Celîlî g.145/9

*Tîg-ı zebânı çekdi gazel tarzına kalem
Ta kim ola bu tîg u kalem-i dehre yâd-gâr*

Kara Fazlî k.24/28

*Lîk yok medhüne gâyet ne [di]yem vakti durur
Şimdiden girü gazel tarzına çeksem sühanı*

Kara Fazlî k.30/23

Egerçi ilde söz çokdur velî hakk bu ki İshâk'un
Be-gâyet hûb u nâzükdür gazel tarzında üslûbı

İshâk Çelebi g.290/5

Anı dâr itdüğini bağlamışlar
Gazel tarzında hâlin aqlamışlar

Lami'î *Ferhâd-nâme* b. 6106

Budur icmâl-i hâlüm kim didüm uş
Gazel tarzında kıl ba'zın dahı gûş

Lami'î *Ferhad-nâme* b. 6393

Buyursun bir gazel üslûb-ı nagzın
Beyân itsün dahı hem tavr u tarzın

Cafer Çelebi *Heves-nâme* b. 2783

1.3.4. Musammatlar

Latîfî Bursalı Resmî'yi tahmîs tarzı ile öne çıkarmaktadır: “Tarîk-ı tarz-ı tahmîs-i gazelde bî-bedel beyne'l-enâm eş'ârı müdevven ü mütedâvildür” (Canım 2000: 271). Habîbî'yi ise lugaz tarzı ile yazdığı musammatı sebebiyle bu türün mucidi olarak görmektedir: “Tarz-ı lugazda bu müseddes-i musanna'ı bir şâ'irün müsemmenine ve muhammesine benzemez. Hâssa-i ihtirâ' ve mahsûs-ı ibdâ'dur” (Canım 2000: 222).

Âşık Çelebi, üç haneli murabbaların mucidinin Ubeydî olduğunu söylemektedir: “Bu fende bir tarz-ı nagz ve tavr-ı pür-magz ihtiyâr idüp murabba'lar beşer hâne iken üçer hâne olmağı bu ibdâ' itmişdür...” (Kılıç 2010: 1049). Üsküplü Sâni'nin ise gazel tarzından çok murabbalarını makbul görmektedir: “Tarz-ı gazelde yedi yogidi ammâ murabba'larda mümâreseti çoğ idi” (Kılıç 2010: 928).

Ahdî de tezkiresinde Mu'îdî ve Hamîdî'nin musammatcılığına dikkat çekmiştir. Ona göre Kalkandelenli Mu'îdî, “tarz-ı mu'aşşer ü tesdîsde hûb ve üslûb-ı murabba' u tahmîsde mergûbdur” (Solmaz 2005: 539); Selîkî-i Hamîdî'nin, “tab'ı tahmîs ü terci'-i bend semtine mâyil ve murabba' u tesdîs edâsına zebânı kâyil ve her birinde kâmildür” (Solmaz 2005: 343).

Şair Nev'î ise bir beytinde kendi terci-bend tarzını övmektedir:

Oldı vafunda ney-şeker-mânend
Tarz-ı terci'-i bend-i Nev'î-i zâr

Nev'î Divanı terc.VI/49

1.3.5. Nazım Türleri

Latîfî, Fakîrî'nin *İstanbul Şehrengizi'*ni ise şöyle tanıtır: “Cemî'-i tavâ'if-i muhtelifeyi ve hiref-i muhterifeyi şehrengîz tavrında, ta'rîfât üslûbında, bahr-i recezde birer ikişer beyt ile edâ eylemişdür” (Kılıç 2010: 1213). Hicivleri ile tanınmış olan Sâgarî, şair Aysî'ye yazdığı hicivle Latîfî'ye göre, “...üslûb-ı hicvi tamâm itmişdür” (Canım 2000: 292). Sâgarî, Necâtî'nin çoğu gazelini hiciv yoluyla tanzir ettiği için onun tarzı bu yönüyle hatırlanmaktadır:

Necâtî gazelleriniün ekserin tahrîf ü tezyîf idüp hicve döndürmüşdür. Ya'nî nazîre tarîkiyle nakîze dimişdür. Çünkü tarz u tarîki bu resme yâd oldı... (Canım 2000: 293).

Âşık Çelebi, Gubârî'nin Şeyh Abdü'l-latîf el-Buhârî'den kendisini padişahın yanında övmesini istemesi sebebiyle Buhârî'nin onunla karşılaşmaktan kaçınması üzerine kibarca söylediği kıtasını “hicv-i melîh üslûbında” şeklinde tarif etmesi şiirin içeriği de göz önüne alınca bu tarifi tatlı bir dokundurmaya işaret ettiğini düşündürmektedir:

Hicv-i melîh üslûbında bir kıt'a diyüp gönderdi ki bu beytler andandır. Nazm:

*Çârbâr âmedem be-dergâhet
Dûr üftem çu rûy-i çun mâhet*

*Mürşidân der küşâde mî dârend
Reh-i teklîf ü resm begüzârend
(Dergahına dört kez geldim. Ay gibi yüzünden uzak düştüm. Mürşitler kapıyı açık tutarlar. Teklif ve usul yoluna gitmeye izin verirler) (Kılıç 2010: 1623).*

Nitekim tezkirecinin, Gazalî ile Revânî'nin birbirlerine yazdıkları kıtalar bağlamında "melîh" kelimesini kullanmamış olması, "hicv üslubu"nun tek başına nezaketten uzak tarzleri kapsadığını göstermektedir:

Bir def'a dahı Revânî Beg matbah kâtibi iken ta'rizân bu beyti didükde

*Beyt:
Be Revânî sana neler dîrler
Bal tutan barmagın yalar dîrler*

Revânî dahı mukâbelede hicv üslûbında Birâder'e cevâb dir. Birâder dahı mukâbelede bu kıt'ayı dimişdür.

*Kıt'a:
Gazeli eyce dir Revânî Beg
Hicvi ammâ ki ol kadar diyemez*

*Matbah iti lute toyum olıcak
İştihâyla inence bok yiyemez (Kılıç 2010: 1654)*

Dönemin bir başka tezkirecisi Sehî, Nasûhî'yi letâyif üslubunda eşsiz görmektedir (İpekten vd. 2017: 128). Ona göre Hayâtî'nin, "tabiati hezle mâyil" ve zihni çoğunlukla "bu tarîka kâyil"dir (İpekten vd. 2017: 89). Kınalızâde Hasan Çelebi, Nihâlî'nin çoğu şiir ve sözlerinin "hezl ü mücûn tarzında" olduğunu kaydetmiştir Cemâlî'nin ise "vâdî-i hezl ü mutâyebede eş'ârî hûb ve gâyetde üslûb-ı mergûb"dur (Kutluk 1989: 1014, 261). Gelibolulu Mustafâ Âlî, Sâni'yi "üslûb-ı hicvüñ Ubeyd-i Zâkânî'si" olarak tanıtmaktadır (Kutluk 1989: 239; İsen 1994: 297). Ahdî de Tâbî-i Kûçek'i hezl ve lâğ tarzında Sâni'nin öğrencisi saymaktadır. Tezkirecinin bu tarzda mahir gördüğü diğer şairler, Sâi-i Nakkâş, Atâ'dır (Solmaz 2005: 241, 356, 442).

Mustafâ Âlî, Surûrî'nin lügaz tarzında nice eseri olduğunu bildirmektedir (İsen 1994: 178). Mestî, muamma tarzına kadir bir şairdir; Emrî genel anlamdaki şairlik kabiliyetinin yanında "mu'ammeyât u târîh üslûbunda dahi behresin almışdur" (İsen 1994: 274, 195). Hasan Çelebi, Arşî'nin, "târih-gûylukda" kabiliyetli bir şair olduğunu ve "bu tarz-ı bî-misâlde" akranlarının ve emsallerinin üstüne çıktığını iddia etmektedir (Kutluk 1989: 621). Ona göre Sihri'nin de tarih manzumeleri yazmakta mahareti ve bu özel tarzda şöhreti vardır (Kutluk 1989: 455).

1.3.6. İnşa ve İnşa Dâhilindeki Türler

Latîfî, tezkiresinde kendi hal tercümesinde Necâtî'nin nesirdeki takipçisi olduğunu, onun şiirdeki mesel tarzını nesre taşıdığını ifade etmektedir:

Ammâ bu kemîne-i kemter tarîk-ı inşâda bir tarz-ı belâgat-efşâ icâd u ihdâs itdüm ki şu'arâ-yı Rûmdan Necâtî durûb-ı emsâle teşebbüs itdüğü gibi ben dahî lisân-ı Türkîde vâkı' olan mesel-i

zâbâ-misâl ile letâyif ü ma'ârif derc ü harc idiüp bu bâbda bir tarz-ı nev peydâ itdüim ki vilâyet-i Rûmda kimse ihdâs itmedi (Canım 2000: 487).

Latîfî, hal tercümesine geniş yer verdiği Âhî'nin, *Hüsn ü Dil* adlı eserini tanıtırken onun kendine has inşa tarzından söz etmektedir: "Hakkâ budur Kitâb-ı *Hüsn ü Dil*'i dahî üslûb-ı inşâda tarz-ı hâs ve makbûl-i efâzıl u havâssdur" (Canım 2000: 184). Cafer Çelebi'yi ise şiirde Hassân, nesirde Sahbân ile eş tutmaktadır (Canım 2000: 209). Latîfî, sözlerinin başında, "*Çeng-nâme* adlu manzûm te'lîfi ve üslûb-ı teressülde ve kavâ'id-i mekâtibe müte'allık tasnîfi vardır," (Canım 2000: 165) diyerek tanıttığı Ahmed-i Dâ'î'nin inşa tarzını, kendi devrinin tarzı ile karşılaştırmaktadır:

Münşe'ât-ı mekâtibi kudemâ elfâzı üzre bast olunmağın bu zamânda ol üslûb meslûb olup amele gelmez ve kütüb-i mensûha gibi ol suver-i mürâselât ile müteressiller meyânında amel olunmaz. Zîrâ üslûb-ı mekâtib ü müteressilân-ı zamân gâyetde zarîf ve suver-i inşâ'-ı mekâtib nihâyetde elfâz u edâsı icâz u ihtisârda nâzûk ü latîf olmuştur. Ve bi'l-cümle evvelki üslûb-ı köhne battâl u fâsiddür ve tarz-ı şî'ri iktidârma şâhiddür (Canım 2000: 165).

Latîfî, Bursalı Sun'î'yi de kabiliyetine rağmen şiirle meşgul olmamış şairlerden sayar, onun inşa üslubunu da beğenmektedir: "...ve tahrîr-i üslûb-ı mürâselâtda makbûl ve imlâ u inşâ-i mekâtibi gayr-ı medhûl idi" (Canım 2000: 362).

Âşık Çelebi ise şairlerin övgüsünde ve vafında örnek aldığı nesir tarzını ünlü Fars münşilerinin tarzına benzeterek tarif etmektedir:

...her şâ'irün vâsf u medhi hacle-i nâzında nümâyîş-i bukâlemûn ile işvesi murâddur. Ve bu üslûbda münşîlerden muktedâ vü pîşvâ sâhib-i dîvân Cûveynî ve Hâce Monlâ-yı İsfahânî-i Mu'înî vü Vassâf'dur (Kılıç 2010: 265).

Sehî, inşâ ile meşgul olmuş, bu alanda kabiliyetli şairleri de "üslûb-ı inşâ", "inşâ üslûbı", "inşâ tarzı" gibi terkipler çerçevesinde anmıştır. Bunlardan Vefâyî'yi, Acem diyarında tahsil gördükten sonra Rûm'a inşa üslubunu ilk getiren kişi olarak tanıtmaktadır. Ahmed-i Dâ'î'nin *Teressül*'ünün kitabete yeni başlayanların inşa üslubunu öğrenmeleri için bir ders kitabı olarak görüldüğünü bildirmektedir. Âhî'nin, *Hüsn ü Dil* adlı eserini de "inşâ tarzındadır" şeklinde tanıtmıştır (İpekten vd. 2017: 28, 73, 141).

Ahdî, devirlerinde inşalarıyla ün kazanmış isimler olan Ahmed Efendi, Kâmî, Sâlih Efendi, Kınalızâde Alî, Rızâyî, Hâyırî, Fuzûlî, Keşfi, Hâlî, Dervîş Çelebi, Zihnî, Rumûzî, Sehâbî-i Acem, Sahrî-i Üskübî, Sıdkî, Alâyî, Ferâgî ve Latîfî gibi isimleri "tarz-ı inşâ" ve "üslûb-ı inşâ" terkipleri çerçevesindeki övgü ifadeleriyle anmıştır (Solmaz 2005: 128, 139, 140, 142, 155, 261, 460, 191, 273, 300, 308, 320, 341, 349, 387, 414, 475, 501).

1.4. Dil, Devir, Saha gibi Kapsayıcı Üslup Özellikleri Bağlamında Üslup/Tarz Kavramının Kullanımı

Tezkireciler, şairleri yazdıkları dile göre ya da o dilde yazarlarla benzeşip benzeşmemelerine göre sınıflandırmış, tariflerinde Farsça, Türkçe şiir; Rûm tarzı, Acem tarzı gibi ayrımlara gitmişlerdir. Devir noktasındaki ayırım ise zamane ve kudema şeklindedir. Kudemanın tarzı, şiirde arkaik unsurlara, kır yaşamından manzaralara yer vermeleri ve vezin, kafiye kusurları sebebiyle zamâne şiirinden geride görülmüştür. Zamanenin tarzı da niteliksiz, taklitçi şairlerin eskiye göre çoğalması nedeniyle yer yer eleştirilmiştir. Bu bağlamda öne çıkan değerlendirmeler aşağıdaki gibi tasnif edilmiştir:

1.4.1. Dil ve Saha

Tezkireciler, şairleri yazdıkları dile göre ya da o dilde yazanlarla benzeşip benzeşmemelerine göre tariflerinde Farsça, Türkçe şiir; Rûm tarzı, Acem tarzı gibi ayrımlara gitmişlerdir. Latîfî, I. Selim'in şairliğinden söz ederken onun Farsça divan yazışını, bir tercih, tarz olarak ifade etmektedir: "Şu'arâ-yı vilâyet-i Rûmdan andan gayrı kimesne Fârisî dîvân tedvin itmedi ve şi'r-i Türkîyi terk idüp ol tarza gitmedi" (Canım 2000: 150). Âşık Çelebi de I. Selim'in Farsça şiirle daha çok meşgul olduğunu vurgulamaktadır: "Egerçi Rûmî oldukları cihetden Türkî şi're tetebbu' itdiler ammâ ol fâris-i feres-i ma'reke-i ferâset ü kiyâsetün Fârsîye meylleri ziyâde olduğu sebebden üslûb-ı Acem dahı tetebbu' itdiler" (Kılıç 2010: 198). Latîfî, Acem serhaddine yakın bir şair olarak Habîbî'yi de Türkçe yazan şairler arasında kendine mahsus tarzı vardır şeklinde tanıtmaktadır: "Türkî nazm nâzımlarından bir tarz-ı hâs ve üslûb-ı mahsûsı vardır. Bu fende ferzâne ve tarzında yegânedür" (Canım 2000: 221). Latîfî'ye göre Çağatay Tatarlarından olup Osmanlı vilayetlerinde uzun süre yaşayan ancak buranın şiirine uyum sağlayamayan Zuhûrî'nin, Nevâyî tarzında yani Çağatay Türkçesi ile söylediği şiirleri makbûl bulunmuştur:

Ammâ hiçbir nazîrede tavr-ı Rûma tarzı muttariz olup sûret virmeydi ve şi'r-i Türkîyi Rûm şâirleri gibi dimedi illâ ki Rûmîler didüğü Fârisî şi're döndürdi. Lâkin kendü zebânında ve tarz-ı Nevâyîde hûb dirdi (Canım 2000: 378).

Sehî, Niyâzî'nin şiirlerinin Nevâyî tarzında ve Çağatay dilinde olduğunu belirtirken (İpekten vd. 2017: 168) Hasan Çelebi, Cemîlî'nin çoğu şiirinin Nevâyî tarzında olduğunu kaydetmiştir; Fuzûlî'nin üslubunu ise Nevâyî tarzına yakın bulmaktadır (Kutluk 1989: 262, 758). Beyânî, aynı şairin üslubu için, "Nevâyî ile Türkî mâ-beyninde bir üslûb-ı bedî ihtiyâr itmişdür" (Kutluk 1997: 209) ifadesini kullanarak şairi Çağatay Türkçesi ile Irak Türkmen Türkçesi arasında bir noktaya konumlandırıyor gibi görünse de "Türkî" ile kastının Anadolu ve Rumeli sahasında konuşulan Türkçe olduğu, İstanbullu Azmî Efendi'nin hâl tercümesinde bu şairin yetkinliğini vurgu için elsine-i selâsenin yanına Nevâyî'yi de eklemesinden anlaşılmaktadır. Buna göre Azmî Efendi, "Arabî vü Fârisî vü Türkî vü Nevâyî nazma kâdir belki cümlesinde kâmil ü mâhirdür" (Kutluk 1997: 171). Nevâyî tarzı/üslubu ifadelerinin yanı sıra Ahdî, tezkiresinin birçok yerinde "lîsân-ı Nevâyî", "zebân-ı Nevâyî", "Nevâyî dili" terkiplerini Çağatay Türkçesini kastetmek için kullanmıştır (Solmaz 2005: 128, 179, 368, 271, 344, 346, 388, 395, 457, 510).

Latîfî, Keşfî'nin kaside yazmakla meşgul olup Osmanlı şairlerinin tarzından uzak kaldığını söylerken bu şairlerin şiirde maharet göstermek üzere makbul bildiği gazel biçimini kastediyor olmalıdır: "Ekser-i evkâtda nasb-ı nefis idüp selâtin ü vüzerâyâ ve mülûk ü ümerâyâ cezb ve celb-i mâl ü mekâsid ve husûl-i agrâz için kasâyid ü mehâmide meşgûl ü mukayyed olmanın vâdî-i şi'ri tarz-ı şu'arâ-yı Rûmdan birün u ba'îd düşmüşdür..." Tezkireciye göre, Keşfî'nin şiiri dimağa zevk verecek çeşniden mahrum kalmıştır ve bu sebeple sözleri dilden dile yayılmamıştır: "Bu bâ'is ü illetden ebyât u eş'ârı Zâtî ve Necâtî gibi elsine-i nâsda ve cerâyid-i enâsda mezkûr u mestûr degüldür" (Canım 2000: 464). Latîfî, Rûm'a *Nevâyî Divanı*'nı getiren kişi olarak tanıttığı Basîrî'nin buranın şiir tarzı ile uyumunu şöyle anlatmaktadır: "Ekser-i evkâtın bu diyârda geçürmegün tarz-ı şi'rde Türkî-ibârât nâzımları şîvesin ve Rûm şâ'irleri işvesin edâ ider..." (Canım 2000: 189).

Âşık Çelebi, şair Emîrekî: "Tavr u tarzı Acemâne idi" (Kılıç 2010: 372). sözleriyle tanıtmaktadır. Müeyyedzâde'nin kardeşi Abdî Çelebi ona göre: "Tavr u tarzı şîve-i Acem üzre dâ'ir-i sâ'ir'dir" (Kılıç 2010: 1039). Habîbî'yi de zamanın şairlerinden farklı bir üslupta, Acem tarzıyla yazan bir şair olarak anmaktadır: "Ekser-i edâları Acemâne ve hilâf-ı üslûb-ı şu'arâ-yı zemânedür" (Kılıç 2010: 612). Aynı tezkireci, gazel tarzında yetersiz ama murabba yazımında yetenekli gördüğü Sâni'nin üslubunu Rumeli üslubuna dâhil etmektedir: "Üskübî idi. Şî'rindeki edâları dahı Rûmîli üslûbı idi" (Kılıç 2010: 928). Âşık Çelebi'nin Sâni özelinde kastettiği Rumeli üslubu, mazmun derinliği yerine söyleyişteki doğallığı öne çıkaran ve daha çok murabba ve

diğer şarkılarda görülen, bestelenmeye uygun, kolay hatırlanan şiirlerin tarzı olmalıdır.¹⁰ Aynı tezkireci, Mahremî'nin *Basit-nâme*'sindeki kelime tercihlerini ise şöyle aktarmaktadır:

Ve bir Basit-nâmesi vardır ki cümle elfâz u teşbîhât u temsîlâtı Türkîdür, içlerinde lafz-ı Arabî vüi Acemî yokdur. Bu üslûb ile bir iki gazel dahı derc eylemişdür (Kılıç 2010: 788).

Kınalızade Hasan Çelebi, Beyânî'nin hâl tercümesinde onun Arapça şiir söylemekte yetenekli ve Arapların şiir tarzını tutmakta mahir bir şair olduğunu ifade etmektedir. Hâşimî'nin şiirini ise lafız ve ibarelerinin "Türkâne" ve "tarz-ı garîb" üzere olmasından dolayı letafetten nasipsiz olarak nitelendirmektedir; tezkireci Zâtî'nin bazı şiirlerini de eski devre ait soğuk ve Türkâne edalarla söylenmek, letafetten ve nezaketten uzak olmak sebeplerinden ötürü kusurlu bulmaktadır. (Kutluk 1989: 230; 1057; 383).

Şiirlerde geçen Acem tarzı, Arap tarzı gibi ifadelerin Arap ve Fars edebiyatının ünlü şairlerinin tarzlarını kastetmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Şîrâz, Horâsân gibi ünlü şairlerin yetişmiş olduğu şehirler de bu bağlamda ele alınmıştır. Rumeli tarzı ve şîr-i Rûm, şu'arâ-yı Rûm ifadeleri ise şairlerin Rum-Acem şiiri karşılaştırmasına bakış açısını gösteren veriler sunmaktadır:

Nev'iyâ nazm içre îcâd eyledün bir tarz-ı hâs Rûm'ı kurtardun Acem eş'ârına taklîdden	Nev'î g.349/7
Bu tarzda bir şîr-i dil-âvîz Ziyâ'î Hakkâ bu ki Şîrâz ü Horâsân'da bulunmaz	Ziyâ'î g.176/5
Rûmî güzelleriyle sarılmak zamânıdır Rûm ili tarzı olsa sezâ merhabâ-yı îd	Enverî g.33/4
Nazm-ı Türkîde görüp şî'rüni dir ehl-i mezâk Ey Behiştî ne Arab buldı bu tarzı ne Acem	Behiştî g.349/5
Altmış iki beyt-i ser-suhan hem Tarz-ı Acem üzre oldı munzam	Vâlî, <i>Hüsn ü Dil</i> b. 3534
Bu tarz-ı hâsı Rahmiyâ ancak diye Husrev Diyâr-ı Rûm içinde oldı bu tarz-ı Acem peydâ	Rahmî g.7/5
Ey Rızâyî reşk iderlerse n'ola yârân-ı Rûm Şî'rümüz tarz-ı Acem'dür Muhteşem vâdisidür	Rızâyî g.56/5
Meddâh olalı çeşm-i gazâlânene Bâkî Öğrendi gazel tarzını Rûm'un şu'arâsı	Bâkî g.508/7
Fars'un erbâb-ı nazmı görse üslûbüm benüm Şâ'ir-i Rûm'un olurdu Nev'iyâ hâk-i deri	Nev'î g.517/5
Ey Hayâlî yine bu şî'r-i hasen-üslûba Umaram Husrev-i Rûm'un sana tahsîni ola	Hayâlî g.18/5

¹⁰ Bu bağlamda, çoğunluğu XVI. yüzyılda yaşamış olan on bir şairin divanındaki verilerin değerlendirildiği *Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası* adlı çalışmada yer alan "Rumeli Şairlerinin Kelime Dünyaları", "Rumeli Söyleyişi", "Rumeli Şairlerinde İstiğna ve Rindlik" bölümleri incelenebilir (Çeltik 2013: 142-171, 180-268, 428-459).

Tezkirelerde, fazla sayıda şair yetişen şehirler için de üslupla ilgili nitelermelere rastlamak mümkündür. Beyânî, Üsküp'ü secili bir şekilde, "latîfî'l-üslûb", "bedî'ü'l-üslûb" olarak anmaktadır (Kutluk 1997: 310, 313).

1.4.2. Devir

Latîfî devir özelliklerini değerlendirirken kendi devri ile klasik öncesi şairlerin devrini karşılaştırmıştır. Verilen örneklerden ve adı geçen şairlerden anlaşıldığı kadarıyla zamane şiiri, kudemanın şiirine göre makbuldür. Tezkireci, Şeyh'nin kardeşi Cemâlî'nin şiirini şu sözlerle tanıtmaktadır: "Tarz-ı nagzı zamânemüzde makbûl ü matbû' olan üslûbdur" (Canım 2000: 215). Latîfî, Necâtî'den sonra Şeyhî ve onun temsil ettiği eski tarzın rağbetten düştüğü görüşündedir: "Tarz-ı şî'r-i Şeyhî ve üslûb-ı şu'arâ-yı kudamâ meslûb u metrûk olmak avâmü'n-nâsa göredür" (Canım 2000: 342).

Beyânî ise II. Murâd ve Fatih devri şairlerinden Bursalı Ulvî, Fatih devri şairlerinden Bursalı Kâtibî, II. Bâyezid devrinden Şâmî, Yavuz Sultan Selîm devrinden Akhisarlı Ferruhî'yi "kudemâyı şu'arâdandır," şeklinde tanıtmıştır (Kutluk 1997: 181, 277, 134, 204). Gelibolulu Âlî, Kastamonulu Dâ'î'yi "eslâf-ı şu'arâ-yı Rûm tarzında" şiirler söyleyen bir şair olarak anarken onun şu matlaını aktarır:

Darb-ı âhum o kadar silleler ey mâh gögi
Haşre dek dönse eger gitmeye bir zerre gögi (İsen 1994: 136).

Âlî, bu beyti örnek vererek eski Türk şiirinin bakiyesi olan cinas kullanımını vurgulamak istemiş olmalıdır. Divanında ise şiirinin özgünlüğüne işaret etmek için, eskilerden kimsenin kendisinininki gibi bir üsluba gitmediğini söylemektedir:

Hakkâ selefde kimse bu üslûba gitmedi
Ancak fakîre mezheb olupdur bu reh-güzâr

Mustafâ Âlî k.40/12

Şair Rızâyî, şiirlerini dostları gibi yeni dil ile söylediğini ancak yine de eskilerin tarzıdır şeklinde tavsif ettiğini dile getirmektedir:

Tâze zebânda söyleyüp yârân gibi eş'arımı
Ammâ yine tarz-ı selefdir diyü tavsîf eyledüm

Rızâyî kıt.8/1

1.5. Ünlü Bir Şair ile Benzer Söyleyiş ve İçerik Özellikleri Bulunan Şairlerin Tarzını Tarif Bağlamında Üslup/Tarz Kavramının Kullanımı

Şairlerin tarzları arasında benzerlikler bulmak ve görece ünsüz bir şairi ünlü bir şairin tarzını anarak tanıtmak Latîfî'nin tercih ettiği bir değerlendirme yöntemidir. Âşık Çelebi bu usulü pek tercih etmemiştir. Latîfî'nin bir mihenk olarak Necâtî tarzını makbul bulduğu, değerlendirmelerinde göze çarpan bu yöndeki dikkatinden ve diğer usta şairleri temel alarak yaptığı karşılaştırmaların azlığından belli olmaktadır. Bir başka durum ise karşılaştırmalarında sadece meşhur Türk şairlerini örnek vermesi, Arap ve Fars şairlerini anmamasıdır. Bu bağlamda öne çıkan şairler aşağıdaki gibi tasnif edilmiştir:

1.5.1. Necâtî Tarzı

Halk arasında dolaşan meselleri şiirde işlemek esasında ortaya koyduğu kendine has tarzıyla klasik Türk şiirinde büyük tesiri bulunan Necâtî'nin üslubunu takip eden şairlerin bu yönü "Necâtî tarzına gitmek", "Necâtî tarzını tutmak" gibi tabirler ve Necâtî'nin çırağı olmak, onun yolundan gitmek minvalindeki ifadelerle vurgulanmıştır. Latîfî'ye göre Sâkî, Necâtî taklitçiliğini öyle bir dereceye getirmiştir ki okuyanlar onun şiirini Necâtî'ninkinden ayıramaz:

Şi've-i eş'ârda ve işve-i güftârda Necâtî tarzına gitmişdür...Tarz-ı mezbûra taklîd-i tânu olduğu bâ'isden halk teşhîs ü temyîz idemeyüp aaleb-i ebyâtın Necâtîye isnâd iderler. Ale'l-husûs ki bu şi'r-i meşhûrun tarz-ı Necâtî ile meyânların degme suhandân temyîz idemez:

Ehl-i dikkât bilüne mû didiler

Agzun anıldı yokdur o didiler (Canım 2000: 295).

Latîfî'ye göre tezkireci Sehî de Necâtî'yi üstat belleyen, onu taklit eden şairlerden biridir:

...merhûm Ahmed Paşaya yetişmiş ve fenn-i şi'rde ve tarîk-ı gazelde merhûm Necâtî Beg hizmetin itmiş idi. Merhûm-ı mezkûrta Kili ve Bugdan fethine bile gitmişler. Mûmâ ileyh için üstâdumuzdur dirler idi ve tarz-ı revîşde ana taklîd iderlerdi (Canım 2000: 314).

Latîfî, Kadı Şâvûr'un da Necâtî tarzına giden şairlerden biri olduğunu kaydetmiştir: "Necâtî ve Tâlî'î muhkem pesend iderlerdi. Ve semt-i suhande anlara pev-revlik idüp anların tarîk-ı tarzına gider idi" (Canım 2000: 318). Musiki ile ilgilenen Necâtî şairlerinin bestelenmesinde imzası bulunan Şemsî'ye Necâtî, Şems-i Edvârî lakabını takmıştır, o da gazelde takipçisidir: "...tarz-ı gazelde dahî Necâtî pey-revidür" (Canım 2000: 330).

Hasan Çelebi, Mîrî'nin çoğu gazelinin Necâtî tarzında olduğunu kaydetmiştir (Kutluk 1989: 944). Ahdî ise Derzizâde Ulvî'yi şiirde durûb-ı emsâl bulmada Necâtî takipçisi olarak nitelemiştir (Solmaz 2005: 429).

Şairler mahlas beyitlerinde ünlü şairlerle birlikte Necâtî'yi de anmışlardır:

Çerâğî sûz-ı Şem'î'den yakar ey Enverî şi'rün
Necâtî şîvesi üslûb-ı elfâzı Nizâmî'dür

Enverî g.93/7

Nazm-ı Ulvî'ye n'ola dirsem Necâtî tarzıdır
Besler oldı meger bîkr-i ma'nîler bulup niçe mesel

Ulvî g.439/5

Nazmî koma sen tarz-ı Necâtî'yi elünden
Kim nazm ile il nâzûk ü rindâne disünler

Nazmî MN g.1639/5

Her sözi tarz-ı Necâtî'den Hayâlî'den bülend
Ka'be-i nazmunda Âli gibi bir Hassân'ı var

Mustafâ Âli g.232/5

1.5.2. Nevâyî Tarzı

Latîfî'ye göre, Şâhî'nin üslubu Nevâyî'ninkine benzer: "Üslûb-ı nazmı Nevâyî tarzın ohşar vâdî-i mu'teberdür" (Canım 2000: 322). Latîfî, Fuzûlî'nin tarzını Nevâyî'ninki gibi alımlı ve farklı bir üslup şeklinde tanımlamaktadır: "Nevâyî tarzına karîb bir tarz- ı dil-firîbî ve üslûb-ı acîbî vardır" (Canım 2000: 435).

Beyit örnekleri incelendiğinde özellikle Hayâlî ve Muhibbî'nin mahlas beyitlerinde kendi tarzlarını Nevâyî'nin tarzı ile karşılaştırdıkları görülmektedir:

Sözi rengîn edâ itmek Hayâlî ihtirâ'idur
Horâsân ehli sanmasın bunu tarz-ı Nevâyî'dür

Hayâlî g.141/5

Nevâyî ger işitseydi nevâ-yı bülbül-i tâbın
Diyeydi yahşırak duymuşdur ol üslûb-ı Selmânı

Hayâlî k. 14/31

İder üslûb-ı Husrev'den terennüm
Nevâyî'den nevâ bünyâd kılmaz

Celîlî g.145/10

Ey Sehâbî tâbî'-i tarz-ı Necâtî ola mı
Ol ki sûz u derd ile oldı Nevâyî peyrevi

Sehâbî g.430/5

Nevâyî tarzını gözler Muhibbî cümle eş'ârun
Okıyup sana tahsîn eyleyen ehl-i Horâsândur

Muhibbî g.609/6

Muhibbî her sözün dil-keş özinden ihtirâ' itdi
Velî nâ-dân olan bilmez sanur tarz-ı Nevâyîdür

Muhibbî g.450/5

Didi ânide Muhibbî böyle bu rengîn gazel
Tarz-ı şî'r içre Nevâyî gibi ol fâyık mıdur

Muhibbî g.1123/5

1.5.3. Âhî Tarzı

Latîfî'ye göre Gelibolulu Hasan Çelebi'nin şiirleri isim ve tarz benzerliği sebebiyle Âhî'ninkiler ile karıştırılmaktadır:

Ammâ tedvîn-i şî'r idüp tahallus ta'yîn itmediükleri haysiyetden ba'zı eş'ârın Hasan Âhîye isnâd iderler ve tarz-ı şî'rde mahlas olmayup hem-tarz oldukları bâ'isden aaleb-i eş'ârın Âhînüdür dîrler (Canım 2000: 228).

İstanbulu Hilâlî ise Âhî'nin yakıcı şiir tarzını benimseyen bir başka şairdir: "Tarz-ı gazelde Mevlânâ Âhî pey-revidür. Âhî cihet-i sûz u güdâzda Rûm Husrevidür" (Canım 2000: 572).

Tezkirelerde ve şiirlerde diğer örnekler nazaran nadir de olsa Şeyhî, Ahmed Paşa, Mesîhî Hayâlî ve Bâkî tarz değerlendirmeleri bağlamında anılmışlardır. Latîfî, Ahmedî'nin üslubunu Şeyhî üslubuna yakın olarak değerlendirmektedir: "...üslûb-ı şî'ri Şeyhî tarzına karîb..." (Canım 2000: 164). Ahdî, Kadı Hâletî'nin şiirde eda yönüyle Hayâlî'ye, mazmun yönüyle de Emrî'ye yakın olduğunu ifade etmektedir (Solmaz 2005: 259). Ahmed Paşa, Mesîhî ve Bâkî de mahlas beyitlerine tarz bağlamında konu olan şairlerdendir:

Düşinde görmedi Ahmed niçe kasâ'idde
Bu tarz-ı hâsı Figânî ki eyledi izhâr

Figânî k.5/19

Tarz-ı Bâkî'ye Vusûlî yürü uydur şî'rün
İdegör kâ'ide-i âb-ı hayâtı icrâ

Vusûlî Divanı g.2/5

Kıldun Mesîhî tarzını ihyâ
Şâd oldı anun Nazmî revânı

Nazmî MN g.5524/6

Ehl-i fazluñ ayagı topragıyuz Vahdetî'yâ
Tarz-ı şî'rü n'ola Bâkî'den olursa muhkem

(Solmaz 2005: 572)

1.5.4. Arap ve Fars Şairlerinin Tarzı

Arap ve Fars edebiyatının ünlü şairlerini çeşitli vesileler ile anmalarına rağmen tezkirecilerin, "üslup" ve "tarz" kelimeleri ile şair adlarını başka bir şairin tarzını tanımlamak için kullanma yöntemini çok tercih etmediği görülmektedir. Bu bağlamda Âşık Çelebi, Vâlihî'yi tanıtırken Arap ve Fars edebiyatının ünlü şairlerini anmıştır: "Hüsni edâda vü takrîrde yâ Asma'î yâ Câhız'dur ve yine üslûb-ı şî'rde pey-rev-i Câmî ve Hâfız'dur" (Kılıç 2010: 548).

Özellikle mahlas beyitlerinde, şairler, ele aldıkları konuda ünlü olan bir şairin ismi, eseri ya da onun tarzı ile ilgili bir temsil kurarak şiirdeki iddiasını ortaya koyar. Beyitlerin bazılarında

anılan isimlerle kıyasın yanında o ismin anlamıyla alakalı bir nükte de söz konusudur. Hassan b. Sâbit ile Kemâl-i Hücendî, isimleri ile tevriyeli biçimde “hasen” ve “kemâl” odağındaki temsillerde anılmışlardır:

Şâhum nazar it lutf-ı Rahîmî'yi ziyâd it
Ol şâ'ir-i nâzükde bu tarz-ı Hasen'î gör

Rahîmî Divanı g.52/5

İrmedi tarz-ı Hasen böyle kemâle Âlî
Pileverdür güher-i nazmuma nisbet Selmân

Mustafâ Âlî g.986/5

Tarz-ı Hasen'de Husrev-i Rûm'am bu nazmumu
Salsam revâ degül mi Kemâl-i Hocend'e ben

Mustafâ Âlî k.97/20

Tarz-ı Hasen midür bu gazel Âliyâ nedür
Söz yok edâsına ne aceb cân-fezâ olur

Mustafâ Âlî g.451/7

Bu tarz-ı Hasen'la yine Selmân gibi Nâmî
Ahsente gazel dimeği irgürdi kemâle

Nâmî (Kutluk 1989: 968; Kutluk 1997: 284)

Ahsente dirdi görse bu tarz-ı bülendüni
Mu'ciz-beyan-ı Tûs ile ferzâne-i Hocend

Mustafâ Âlî g.158/7

Âhiyâ şöhre-i âfâk olursun âhir
Sen bu üslûb-ı hasen şîve-i Selmân ederek

Âhî g.64 / 7

Hayâlî tarz-ı eş'ârın Hasan'dan şîve öğrenmiş
Hakikat bâdesini câm-ı Câmî'den içensin sen

Hayâlî g.316/5

Elfâz-ı safâ-bahşunu ey Ulvî görince
Tarz-ı hasen ü şîve-i Hassân'a bakılmaz

Ulvî g.274/7

Gerçi nâzûkdür Helâkî sözde üslûb-ı Hasan
Nâle-i ışık içre dem-sâz olan Âhî'dür bana

Helâkî g.1/5

Hasenden Ferruhî tarz-ı kemâle irmek istersen
Koma Ahmed gibi elden sakın üslûb-ı Selmân'ı

Ferruhî MN g.5352/7

Husrev şerâresinden yakdun çerâg-ı nazmı
Nâz kilki ile oldun tarz-ı hasende mümtâz

Yetîmî g.68/4

Tarz-ı nazmında dimiş Ulvî ki Selmân'um ben
Okısun bir gazelin biz de kemâlin görelüm

Ulvî g.462/5

Kemâl ehlinün ey Ravzî aceb mi olsa makbûli
Benüm eş'ârımın üslûbı çün tarz-ı Kemâl ohşar

Ravzî g.264/5

Kemâl ile yerişdi diyeler üslûb-ı Selmân'a
Hayâlin zevk idenler Rahmiyâ bu tarz-ı eş'ârın

Rahmî g.115/5

Husrev-i Dihlevî, Selmân-ı Sâvecî, Nizâmî-i Gencevî, Firdevsî-i Tûsî de şiirlerde anılan ünlü Fars şairleridir. Özellikle Nizâmî, adı “nazm” kelimesi ile iştikâk oluşturacak temsillerde anılmıştır:

Ey Hayâlî çün ocagısın mahabbet nârının
Tarz-ı Husrev'den kelâmın sûz-nâk olmak gerek

Hayâlî g.257/5

Gazel tarzında Husrev'den dem urur nazm-ı pür-sûzun Anunçün şi'rün okurlar Sücûdî derdmendâne	Sücûdî MN g.4521/8
Tarz-ı Firdevsî nev-âyînum yanında pest olur Zâtuna nisbet niçe nâ-çîz ise Mahmûd Hân	Mustafâ Âlî k.35/31
Mülk-i ışkun pâdişâhusın Rahîkî sen bugün Sikke-i şâhî-i tarz-ı husrev-i Selmân'a bas	Rahîkî MN g.2152/7
Tarz-ı gazelde Nazmî mürîd oldı Şeyhî'ye Anunçün ol da şîve-i Selmân'a kasd ider	Nazmî MN g.1755/5
Çerâgı sûz-ı Husrev'den yakarsa tan mıdur şi'rüm Gazel tarzında çün gözler hemîşe tarz-ı Selmân'ı	Muhibbî g.3490/6
Ulviyâ tarz-ı nev-âyînumi görüp şu'arâ Böyle hâlet viremez nazmına Selmân didiler	Ulvî g.177/5
Eyledün tarz-ı Nizâmî'de Muhibbî nazmunu Şî'r ile şimdengirü var eyle Selmân ile bahs	Muhibbî g.305/5
Gazel fenninde sen Nazmî Nizâmî tarzını gözle Dilersen nazm-ı dür-bârun müşerref ide âfâkı	Nazmî MN g.5337/5
Nazm u nizâmı tarz-ı Livâyî'ye kimsenün Öykünimez meger ki Nizâmî gazelleri	Livâyî g.457/7

1.5.5. Genel Anlamda Kabiliyetli Şairleri Takip Bağlamında Tarz

Gelibolulu Mustafâ Âlî, dibacesinde, şiirlerini toplayıp tertip ettiği divanını, bir divan-ı hümayun alegorisi ile tanıtmaktadır. Bu divanın bir sultanı vardır, o sultana “hem-nişîn” önce akıl, sonra kendisidir. Sultanın vezirleri ise fesahatte seçkin, belagatta öne çıkan, renkli edalara sahip ve yeni bir tarz yaratmış şairler Hayâlî, Hayretî, Ahmed Paşa, Necâtî, Celîlî, Mesîhî, Fazlî ve Zâtî'dir. Bunlardan Ahmed Paşa, Mesîhî ve Zâtî'nin namı zatından üstün; Hayâlî ile Necâtî ise şöhretlerine layık şairlerdir. Necâtî'yi üstat bilen Âlî, Hayâlî'yi tüm şairler içinde mümtaz bulmaktadır. Kendisi de mahir bir şair olmasına rağmen bazen Hayâlî'nin beyitlerini tanzir ettiğini belirtmektedir:

Ammâ divânun bir sultânı var idi ki cemi'-i mezâlimi def' ve cümle mevâkı'ı ref' iderdi. Nazarına aglayan gelen, güler giderdi kelâm-ı belîgin gûş iden girîbânını çâk iderdi, suhan mülkinün serîr-ârâsı edâ bezminiün kadeh-peymâsı idi.

Mesnevi:

*Akl idi hem-nişîni ol şâhun
Bir büyük lutfı-yıdî Allâh'un
Câmesi şi'rümün hayâlî idi
Nâmu ma'nî vü şânı âli idi
Vüzerâ-yı kişver-güşâsı şol şi'r idi ki fenn-i fesâhatde ferîd âlem-i belâgatde vahîd sâhib-i edâ-yı
rengîn mâlik-i tarz-ı nev-âyîn kimesnelerdür ki zikr olunur.*

Nazm:

*Hayâlî Hayretî Ahmed Necâtî
Celîlî vü Mesîhî Fazlî Zâtî*

Bahr-ı diğer:

*Kiminiün nâmu zâtına gâlib
Ol Mesîhî vü Ahmed ü Zâtî
Ve kiminiün kemâ-yenbagî şöret-i zâtî ve şânına lâyük iltifâtı var idi.*

Nazm:

*Biri anun Hayâlî-i mümtaz
Biri dahı Necâtî-i üstâd*

Nesr: Ammâ Hayâlî tarzında fâyık her vech ile şâ'ir dimege lâyük kimesne idi. Hattâ bu hakîr fenn-i şî'rde mümtâz ve şî'r içre ser-efrâz iken yine gâh olurdu ki ebyât-ı Hayâlî'ye hak-nihâdluk yüzünden nazîre söyledüm. Ba'dezân şol şâh-ı mahfil-nişîn ki bunlar gibi vüzerâsı var idi ben anun hem-nişîni ri'âyeti bezminiün karîni idüm.

Rubâ'î:

*Yek-dil idi benümle ol sultân
Dâ'imâ ağızuma bakardı hemân
Gerçi kim şâh o idi sûretde
Ben idüm ma'nâde iden dîvân (Üzgör 1990: 398)*

Âlî'nin bu temsili onun şiire verdiği önemi göstermektedir. Âlî gibi çok yönlü bir âlim ve münşi olan Celâlzâde Salih Çelebi'nin, şiiri ikinci planda tuttuğu, şairlik iddiasının bulunmadığı şairin kendi divanının dibacesindeki ifadelerden anlaşılmaktadır. Şiir pratiğinde taklide ve üslup benzerliklerine dair yaklaşımı ilginçtir. Şiir ile ancak ilmî çalışmalarına çeşitli sebeplerle ara verdiğinde ilgilendiğini, bu vakitlerde belîğ şairlerin divanlarını tettebbu ettiğini ve kendine yakın bulduğu şiirleri onların üslubunda taklit ettiğini söylemektedir:

Lâbüd cânâ mihr ü mahabbet nişânın virür diyü ruh-ı dil-dâr ve leb-i yâr şevki ile dinen rengîn eş'âr ve şîrîn güftârlardan hazz iderdüm. Kesel gelmekle veya sefer gibi gayrı mevânî'le mütâla'â-yı ulûmdan kesilsem belâgat-şî'âr şâ'irler divânların tettebbu' iderdüm. Takrîb düşdükçe anlar üslûbında kendüm dahı mergûb şî'rler dir idüm (Üzgör 1990: 398).

1.6. Ünlü Bir Eser ile Benzer Biçim ve İçerik Özelliklerini Taşıyan Eserleri Tanımlama Bağlamında Üslup/Tarz Kavramının Kullanımı

Ünlü eser isimlerinin söz konusu olduğu tarz tanımlarında Latîfî'nin kurduğu alakaların nazım biçimine dayandığı, konu ve içerikçe benzerliği kastetmediği anlaşılmaktadır. Cafer Çelebi'nin *Heves-nâme'sini* "nazm-ı Mihr ü Müşterî tarzında pür-'ibârât u isti'ârâtur" (Canım 2000: 210) şeklinde tanımlamaktadır ancak *Heves-nâme* ile *Mihr ü Müşterî*, *Mihr ü Mâh* mesnevilerinin içerikçe benzer tek yanı romantik aşk hikâyeleri olmalarıdır. Hatta Cafer Çelebi'nin eseri, konusu ve İstanbul'un çeşitli semtlerini tasvir etmesi dolayısıyla Fars edebiyatındaki mesnevilerden ayrılmaktadır. Kara Fazlî'nin *Gül ü Bülbül*'ünü tanıtırken *Gül ü Nevrûz* tarzındadır, demekle, Hâcû-yı Kirmânî'nin *Ravzatü'l-Envâr*'ı ile Kemâl Hocendî'nin *Bedâyi'ü'l-Eshâr*'ını tettebbu ve taklit etmiştir, diye eklemektedir (Canım 2000: 433) *Gül ü Nevrûz* çift kahramanlı bir romantik aşk mesnevisi iken *Gül ü Bülbül*, çok kahramanlı alegorik bir mesnevidir. İki eser vezin itibarıyla da farklıdır. Bugün elimizde bulunmayan, Zâtî'nin *Ferruh-nâme'sini* (Canım 2000: 262) ve Kara Fazlî'nin *Hümây u Hümâyûn*'unu (Canım 2000: 434) tanımlarken eserin, *Husrev ü Şîrîn* tarzında, olduğunu söylemektedir. Hadîdî'nin, manzum *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ını: "Şeh-nâme bahrinde ve tarzında," bir eser olarak tanımlamaktadır (Canım 2000: 222); ancak iki eser farklı vezinlerde yazılmıştır, bir ihtimal Latîfî burada Firdevsî'den başka bir şairin *Şeh-nâme'sinden* söz etmektedir. Tezkireci, yalnızca Şâhîdî'nin *Tuhfe-i Şâhîdî'sini* tanıtırken içerik benzerliğine değinmektedir: "Ve Silk-i Cevâhir tarzında buhûr-ı muhtelif üze nazm olunmuş bir lugat-i manzûmesi vardır" (Canım 2000: 321). Verilen örneklerden anlaşıldığı kadarıyla Latîfî çoğunlukla, tarif ettiği eserin mesnevi nazım biçimiyle yazıldığını vurgulamak istemiş ve sözkonusu eserler arasında bütün bütüne içerik benzerliğinden ziyade tertip, temsil ve eda gibi unsurlardaki benzerlikler arasındaki alakayı kastetmiştir.

Âşık Çelebi ise ünlü eserler üzerinden başka mesnevileri tarif ederken iki mesnevi arasındaki içerik benzerliğini vurgulamak istemiştir; bahsi geçen eserler arasında üslup ve sanat benzerlikleri de söz konusudur. Üsküplü Atâ'nın hâl tercümesinde *Tuhfetü'l-Uşşâk*'ı kastederek, "Tecnîsât-ı Kâtîbi tarzında, ol bahrde Tecnîsât'ı vardır" (Kılıç 2010: 1093), kaydını düşmektedir. Kara Fazlî'nin *Nahlistân*'ını *Gülistân* tarzında (Kılıç 2010: 1196), Senâyî'nin *Neyistân-ı Zülâl*'ini, nazire olarak yazıldığı *Şebistân-ı Hayâl* tarzında (Kılıç 2010: 1489), bir eser olarak tanımlamaktadır.

Devrin diğer tezkirecileri de eserleri, içeriklerine göre benzer tarzda oldukları daha ünlü bir esere işaret ederek tanıtmaya yöntemini tercih etmişlerdir. Sehî'ye göre, Ahî'nin *Gül ü Hüsrev*'i, *Hüsrev ü Şîrîn* üslubundadır; Sadrî'nin de *Hüsrev ü Şîrîn* tarzında hayli mesnevisi vardır. Mevlânâ Kutbî'nin *Heves-nâme*'si, *Enîsü'l-Uşşâk* üslubundadır. Gazâlî'nin *Dâfiü'l-Gumûm Râfi'ü'l-Humûm* adlı eseri ise yine müstehcen bir metin olan *Elfiyye ve Şelfiyye* üslubundadır. Atâ'nın hâl tercümesinde "Tecnîsât-ı Kâtîbi üslûbında niçe tecnîs bulup cem' idüp nazma getirüp kitâb itdi." şeklinde tanıttığı eser her beytinde cinas bulunan *Tuhfetü'l-Uşşâk*'tır (İpekten vd. 2017: 140, 111, 56, 109, 146). Hasan Çelebi'ye göre, Âzerî'nin, *Nakş-ı Hayâl*'i, *Mahzenü'l-Esrâr* tarzındadır (Kutluk 1989: 154). Şâhidî'nin *Gülşen-i Tevhîd*'i, *Mesnevî-i Mevlevî* tarzındadır (Kutluk 1989: 510). Atâ, *Tuhfetü'l-Uşşâk* adlı eserini *Tecnîsât-ı Kâtîbi* üslubu üzere yazmıştır (Kutluk 1989: 639). Fazlî'nin *Gülistân* tarzında *Nahlistan* adlı inşaa vardır (Kutluk 1989: 756). Şîrî ise şiirlerinde, *Şebistân-ı Hayâl*'in ta'miyeli tarzını tutturmuştur (Kutluk 1989: 540). Beyânî, Fuzûlî'nin *Hadîkatü's-Süedâ*'sının Hüseyin Vâ'iz'in *Ravzatü'ş-Şühedâ*'sı tarzında olduğunu kaydetmektedir (Kutluk 1997: 209). Ahdî ise Gelibolulu Âlî'nin *Enîsü'l-Kulûb*'unu *Hümâyunnâme* tarzında bir eser olarak tanımlamaktadır (Solmaz 2005: 185).

Tarz değerlendirmesinde kıstas olarak kitap boyutundaki eserlerin yanında, ünlü beyitler de örnek gösterilmiştir. Latîfî, Hayretî'nin bir beytinden hareketle Hayâlî'nin tarzını tarif ettiği kısımda, beyitler arasındaki biçimsel özellikleri değil mazmun birliğini esas alarak şiirin manasını, şairin niyetini açıklamaya çalışmıştır:

*Ammâ bu fakîr u hakîr müntehab u muhtârı cümle-i eş'ârından âlem-i kudem ma'nâsını münhî
ve müş'ir merhûm Hayretî'nün:*

*Ne âteş ü bâd u âb u gil idüm cânâ
Sen serv-i hevâ-bahşa ben mâ'il idüm cânâ*

Nesr: gazeli tarzında: Şî'rün lehû:

*Rûz-ı ezelde hâk-i vücûdum olunmadın
Cân tıflı dahi ten beşigine belenmedin*

*Yaşum akardı ayagına bir sehî-kadün
Cân çeşme-sârı hâk-i bedenle bulanmadın*

*Nesr: Ve şâ'ir şî'rinde tasallüf ü tafaddul de'âvîsi bedî' ve ba'id degüldür. Bu beytler gibi.
Sanâyî-i bedî'iyeye ittilâ' u şu'ûrı olmayanlar ve şî'rün dekâyıkın fehîm kılmayanlar bu gûne
tasallüfi gavâmızdan addiderler (Canım 2000: 255).*

Sonuç

XVI. yüzyıl klasik Türk şiirinin eleştirel kaynaklarında üslup/tarz kelimelerinin yer aldığı terkipler üstüne kurulan ifadeler incelendiğinde üslup/tarz kavramı dairesinde bir şairi ya da eseri bir diğerinden ayırt etmeye ya da bir diğerine benzetmeye sebep olabilecek bütün değişkenlerin göz önüne alındığını söylemek mümkündür. Bu çalışmada söz konusu

değişkenlerden farklı kaynaklarda sıklıkla ve tutarlı bir şekilde tekrarlanmış olanları altı başlık hâlinde sıralanmıştır. Ancak bazı değerlendirmelerde geçişkenlik söz konusu olabilmektedir. Örneğin, “Nevâyî tarzındadır,” değerlendirmesi kaynaklarda çoğunlukla Çağatay Türkçesiyle yazılmış şiirleri nitelemek için kullanılırken Fuzûlî gibi, şiirde ilmî altyapıya önem verdiğini ve nazım biçimi bütünlüğünde özel bir kompozisyon sağlamaya çalıştığını bizzat ifade eden şairlerin tarzını tarifte kullanılan “Nevâyî tarzındadır,” nitelemesi iki şair arasındaki biçim, içerik ve söyleyiş benzerliği sebebiyle olmalıdır ki şairin selefi konumundaki Nevâyî de dibacesinde aynı kaygıları güttüğünü dile getirmiştir. Bir başka husus da *Şebistân-ı Hayâl* merkezli tarz tariflerinde görülmektedir. Fettâhî-i Nişâbûrî'nin çeşitli temaları ta'miye yöntemleriyle işlediği harf ve kelime oyunlarına dayanan mensur-manzum karışık biçimli eseri tarz bağlamında diğer eser karşılaştırmalarından ayrılmaktadır. “*Şebistân-ı Hayâl* tarzı,” minvalindeki değerlendirmeler genellikle muammalar ya da muamma olmamasına rağmen kelime ve harf oyunlarını içeren diğer şiirleri ve bu söyleyiş özelliğini kendine has bir tarz hâline getirmiş şairleri nitelemede kullanılmaktadır. Bunun yanında *Senâyî*'nin, bu esere nazire olarak yazmış olduğu *Neyistân-ı Zülâl* adlı eserinin de “*Şebistân-ı Hayâl* tarzındadır” şeklinde bütünlüklü olarak tanımlandığı görülmektedir.

Söyleyiş özelliği ve nazım türü değerlendirmelerindeki geçişkenliğe dair bir duruma da mevze nitelemesiyle kurulmuş üslup/tarz terkiplerinde rastlanmaktadır. “Mev'ize-güne tarz” ifadesi genellikle bir içerik, söyleyiş özelliği olarak kullanılırken bazı manzumeler ise bütünüyle “mev'ize tarzındadır” şeklinde nazım türü kapsamında tanıtılmaktadır. Bunlarla birlikte, değerlendirme kıstaslarında tezkirecilerin önceliklerinin de değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Özellikle iki eser arasındaki benzerliği vurgulamak için yapılan eşleştirmelerde Latîfî'nin diğer tezkirecilerden ayrıldığı görülmektedir. Yüzyılın tezkirecileri eserler arasında üslup/tarz bağlamında kurdukları alakalarda çoğunlukla içerik ve konuları, bazen de esere hâkim olan bir söyleyiş özelliğini dikkate alırken Latîfî, değerlendirmelerini daha çok genel planda, nazım biçimi ve söyleyiş özellikleri üzerinden yapmaktadır.

İstisnai durumlar da göz ardı edilmeyerek tarz ve üslup kavramlarının kullanımlarının yukarıdaki tasnifinde ifadelerin sıklığına göre bir sıralama tercih edilmiştir; ancak bu değerlendirme biçimlerini nesnelliklerine göre sıralamakta fayda vardır. Edebiyat araştırmalarında nesnellığı sağlayabilmek çoğu zaman mümkün olmasa da bu değerlendirmeler, doğrulanabilen verilerden göreceli olanlara, yaygın kanaatten, muğlak görüşlere doğru sıralanmaya çalışıldığında klasik Türk şiirinin eleştirel kaynaklarındaki üslup tanımlarında dil, devir gibi tarihî gerçekliklerle doğrulanabilen unsurları, kaidelerle belirlenmiş nazım biçim ve türlerini, bugün elimizde olan, ulaşılabilen ünlü eserlerin biçim ve içerik özelliklerini esas alarak nesnel değerlendirmelere varmak mümkünken; şairler arası benzer söyleyiş ve içerik özelliklerini belirleyici olarak kabul etmenin nesnellığı kısmen sağlayabildiği görülmektedir. Özgünlüğe dair nitelemeleri ise yorum olarak kabul etmek gerekir. Buna göre klasik Türk şiirinin eleştirel kaynaklarında üslup/tarz kavramının kullanıldığı bağlamlar, nesnel değerlendirmelerden öznel yorumlara doğru şu şekilde sıralanabilir:

Üslup/tarz kavramı XVI. yüzyıl klasik Türk şiirinin eleştirel kaynaklarında,

- 1) Dil, devir, saha gibi kapsayıcı üslup özelliklerini ifade için;
- 2) Biçim ve tür özelliklerini tanımlamak için;
- 3) Ünlü bir eser ile benzer biçim ve içerik özelliklerini taşıyan eserleri tanımlamak için;
- 4) Belirli içerik ve söyleyiş özelliklerini tanımlamak için;
- 5) Ünlü bir şair ile benzeşen şairlerin tarzını tarif için;
- 6) Özgünlüğü vurgulamak için kullanılmaktadır.

Üslup/tarz kavramının merkezinde bulunduğu terkipler üzerine kurulmuş ifadelerin incelendiği bu çalışma sonucunda varılan kanaate göre, klasik Türk şiirinin XVI. yüzyıldaki eleştirel kaynaklarında söz konusu kavramın oldukça geniş bir anlam dairesi içinde ele alınmış olması durumu, örnekler tek tek incelendiğinde üslup/tarz ve bunlarla alakalı ibarelerin yalnızca keyfi tasarruflarla, bazen yalnızca seci, kafiye ya da vezin bağlamında bir ahenk yaratmak gayesiyle kullanılmış olabileceği intibahı uyandırır da örnekler bir araya getirilip tasnif edildiklerinde ilgili değerlendirmelerin büyük ölçüde birbirini destekler nitelikte ve tutarlı oldukları anlaşılmaktadır. Bu minval üzere, farklı yüzyıllarda ve sahalarda kaleme alınmış şiirlerde ve şiirin konu edildiği eleştirel kaynaklarda, üslup/tarz kavramı üzerine oturtulmuş değerlendirmelerin bağlamlarının incelenmesi, kavramın zaman ve mekân boyutunda daralmaya, genişlemeye ya da değişime uğrayıp uğramadığının tespit edilebilmesine imkân verecek ve klasik Türk şiirinin eleştiri terminolojisinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- AÇIKGÖZ, Nâmik (2000), "Klâsik Türk Şiiri Tenkid Terminolojisi ve Âb-Dâr' Örneği", *Türk Kültürü İncelemeleri*, 2, 149-160.
- AÇIL, Berat (2014), "Bir Tür mü Tarz mı? Klasik Türk Edebiyatında Alegori", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 37, 145-167.
- AKSAN, Doğan (2013), *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- AKKUŞ, Metin (2007), *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası-Edebî Türler ve Tarzlar*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- AKSOYAK, İ. Hakkı (2006), *Gelibolulu Mustafâ Âlî – .Divan. Sources of Oriental Languages and Literatures*, 72, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University.
- ARSLAN, Ömer (2021), *Necâtî Bey'in XV. ve XVI. Yüzyıl Klasik Türk Şiirine Tesiri* (Tez No. 704049), Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- ASLAN, Üzeyir (2018), "Klasik Türk Şiiri Terminolojisini Belâgat Çerçevesinde Anlamlandırma", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı, 4, 211-221.
- ASLAN, Üzeyir (2010), "Bâbur Divanında Öncelemeler ve Öncelemelerde Paralelizm", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 4, 1-26.
- CANIM, Rıdvan (2000), *Latîfî - Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*, Ankara: AKM Yayınları.
- AVŞAR, Ziya (2001), "Divan Şiirinin Poetik Verilerine Yeni Bir Yaklaşım Denemesi", *Hece*, Türk Şiiri Özel Sayısı, 53-54-55, 323-330.
- AYDEMİR, Yaşar (2000), *Behiştî Dîvânı*, Ankara: MEB Yayınları.
- AYDEMİR, Yaşar (2007), *Ravzî Dîvânı*, Ankara: Birleşik Kitabevi.
- AVŞAR, Ziya (2017), *Revânî Dîvânı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BAYAK, Cemal (1998), *Sehâbî Dîvânı ve Konu İndeksi* (Tez No. 420965), Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- BAYRAM, Yavuz (2004), "16. Yüzyıl Divan Şiirinde 'Şiir, Söz ve Şair'le İlgili Anlam Alanları (Kelimeler Ve Terkipler)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 53-64.
- BAYRAM, Yavuz (2004), "16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Şiiri Nitelemek Üzere Kullandıkları Sıfatlar", *Türkbilgi Türkoloji Araştırmaları*, 8, 36-53.
- BAYRAM, Yavuz (2016), "Divan Şairlerinin Şiirle İlgili Benzetme ve İstiâreleri", *Mavi Atlas*, 7, 1-35.
- BUTLER, Paul (2008), "Historical Developments: Relevant Stylistic History and Theory", *Out of Style: Reanimating Stylistic Study in Composition and Rhetoric*, University Press of Colorado, 25-55.

- ÇALIŞKAN, Adem (2014), “Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine-1: İlk Belirlemeler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 34, 29-51.
- ÇALIŞKAN, Adem (2015a), “Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine-2: Üslûp ve Üslûpbilimin Tarihçesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 36, 27-80.
- ÇALIŞKAN, Adem (2015b), “Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine-3: Üslûp ve Üslûpbilim Teorileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 37, 55-75.
- ÇALIŞKAN, Adem (2015c), “Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine-4: Üslûp ve Üslûpbilim Sınıflandırmaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 38, 48-87.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1971), *Necâtî Bey Dîvânı'nın Tahlili*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1979), *Amrî - Dîvân*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1981), *Hayretî - Dîvân*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1982), *Helâkî - Dîvân*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1999), “16. Yüzyılda Dîvan Edebiyatı - Dîvan Edebiyatında Şiir Kavramı”, Kalpaklı, Mehmet (Hzl.), *Osmanlı Dîvan Şiiri Üzerine Metinler* (s. 208-217), İstanbul: YKY.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed ve Tanyeri, M. Ali (1990), *Üsküblü İshâk Çelebi - Dîvân*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇELİK, Büşra ve Muzaffer Kılıç (2018), *Derzizâde Ulvî - Dîvân*, İstanbul: DBY Yayınları.
- ÇELTİK, Halil (2013), *Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası*, Ankara: Kurgan Yayınları.
- ÇETİNDAG, Yusuf (2002), *Ali Şîr Nevâyî'nin Batı Türkçesi Dîvan Edebiyatına Tesiri (XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar)* (Tez No. 120632), Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- ÇETİNDAG, Yusuf (2002), “Eleştiri Terimleri Açısından Herat Mektebi Tezkirelerinin Anadolu Tezkirelerine Tesiri”, *Bilgi*, 22, 109-131.
- DİLÇİN, Cem (2008), “Stilistik Açıda ‘Öncelemeler’ ve Fuzulî'nin Şiirlerinde ‘Yüklem Öncelemesi’”, *Dîvan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1, 41-94.
- DİLÇİN, Cem (2010), *Fuzulî'nin Şiiri Üzerine İncelemeler*, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- DİLÇİN, Cem (2011), *Dîvan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler*, İstanbul: Kabalıcı.
- DOĞAN AVERBEK, Güler (2017), *Edirneli Nazmî Dîvânı*, San Bernardino: CreateSpace Publishing Platform.
- DOĞAN, Muhammet N. (2009), *Fuzulî'nin Poetikası*, İstanbul: Yelkenli Yayınları.
- DOĞAN, Muhammet N. (2009), *Fatih Dîvanı ve Şerhi*, İstanbul: Yelkenli Yayınları.
- DOĞAN, Muhammet N. (2010), *Fuzulî Leylâ ve Mecnûn*, İstanbul: Yelkenli Yayınları.
- DURRANT, Will ve Ariel Durrant (1965), *The Story of Civilization IX, The Age of Voltaire*, New York: Simon and Schuster.
- ERKAL, Abdulkadir (1998), *Lâmî'î Çelebi Ferhâd u Şîrîn (Ferhâdnâme) (İnceleme - Metin)* (Tez No. 72778), Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- ERKAL, Abdulkadir (2010), “Dîvan Şiirinde Şebistân-ı Hayâl Tarzı Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 41, 35-45 .
- ERKAL, Abdulkadir (2016), “Dîvan Şiirine Poetik Yaklaşımlar: Dîvan Şiirinde Saf Şiir Üslubu”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 56, 923-939 .
- ERÜNSAL, İsmail E. (1983), *The Life and Works of Tâcizâde Ca'fer Çelebi, with A Critical Edition of His Dîvân*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- GENÇ, İlhan (2009), “Necâtî Beğ'in Şiir Diline Kazandırdığı Ritm”, Zavotçu, Gencay (Ed.), *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu: “Ölümünün 500. Yılında Şair Necâtî Beğ Anısına* (s. 91-99), Kocaeli Büyükşehir Belediyesi.
- GÜRGENDERELİ, Müberra (2002), *Hasan Ziyâ'î - Hayatı- Eserleri - Sanatı ve Dîvanı (İnceleme-Metin)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- İPEKTEN, Haluk ve Günay Kut, Mustafa İsen, Hüseyin Ayan, Turgut Karabey (2017), *Sehî – Heşt Bihîşt*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İSEN, Mustafa (1990), *Usûlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İSEN, Mustafa (1994), *Gelibolulu Mustafâ Âlî, Kühnü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara: AKM Yayınları.
- KAPLAN, Fahri (2021), *Latîfî Tezkiresi'nde Edebî Eleştiri Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi*, İstanbul: DBY Yayınları.
- KARAGÖZLÜ, Volkan (2015), "Simetri ve Edebiyat: Klasik Türk Edebiyatında Simetrinin Önemi", *Turkish Studies: Prof. Dr. Muhammet Yelten Armağanı*, 8, 1479-1502.
- KAYA, Bayram Ali (2019). *Necâtî Bey'in Poetikası*, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- KAZAN NAS, Şevkiye (2011), *Celîlî Divanı*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- KILIÇ, Filiz (2010), *Âşık Çelebi - Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- KÖKSAL, M. Fatih (2003), *Yenipazarlı Vâlî – Hüsn ü Dil, İnceleme-Tenkitli Metin*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- KÖKSAL, M. Fatih (2014), "Nesir ve Seci'" *Klasik Dönem Osmanlı Nesri* (s. 11-37), İstanbul: Kesit Yayınları.
- KÖKSAL, M. Fatih (2017), *Edirneli Nazmî - Mecma'u'n-Nezâ'ir*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KURNAZ, Cemal (2001), *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı*, Ankara: MEB Yayınları.
- KUTLUK, İbrahim (1989), *Kınalızâde Hasan Çelebi - Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, Ankara: TTK Yayınları.
- KUTLUK, İbrahim (1997), *Beyânî Mustafa Bin Carullah, Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, Ankara: TTK Yayınları.
- KÜÇÜK, Sabahattin (1994), *Bâkî Dîvânı*, Ankara: TDK Yayınları.
- MENGİ, Mine (2014), *Mesîhî Dîvânı*, Ankara: AKM Yayınları.
- MERMER, Ahmet (2004), *Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı*, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- ÖZKAT, Mustafa (2005), *Kara Fazlî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı: İnceleme-Tenkitli Metin* (Tez No. 209772), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- ÖZTÜRK, Furkan (2016), *Recâizâde Mahmûd Ekrem - Ta'lîm-i Edebiyât*, İstanbul: DBY Yayınları.
- ÖZTÜRK, Murat (2009), *Lami'î Çelebi'nin Veyse vü Ramin Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)* (Tez No. 241778), Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- ÖZÜNLÜ, Ünsal (2001), *Edebiyatta Dil Kullanımları*, İstanbul: Multilingual.
- PİROĞLU, Zehra (1996), *Yetimî (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni)* (Tez No. 54373), Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- RÜSTEMOĞLU, Riayet (2009), "Necâtî Beğ Divanı'nda Yer Alan Gazellerde Simetri", Zavotçu, Gencay (Ed.), *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu: "Ölümünün 500. Yılında Şair Necâtî Beğ Anısına* (s. 736-752), Kocaeli Büyükşehir Belediyesi.
- SARAÇ, M. A. (2019), *Klasik Edebiyat Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.
- SERTKAYA, Osman F. (1970), "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri", *TUDED*, 18, 133 - 138.
- SEYHAN, Köksal (2002), *Livâyî Dîvânı (Metin – İnceleme)* (Tez No. 111253), Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- SOLMAZ, Süleymân (2005), "*Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)*", Ankara: AKM Yayınları.
- SUNGUR, Necati (1994), *Âhî Dîvânı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- SUNGUR, Necati (2006), *Tâcizâde Cafer Çelebi – Heves-Nâme (İnceleme – Tenkitli Metin)*, Ankara: TDK Yayınları.
- SEYHAN, Nezihe (2000), *Medhî Rahmî Divanı (İnceleme – Transkripsiyonlu Metin)* (Tez No. 102227), Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- TARLAN, Ali Nihad (1992), *Hayâlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TARLAN, Ali Nihad (1997), *Necati Beg Divanı*, İstanbul: MEB Yayınları.

- TIĞLI, Fatih (2006), *Bursalı Rahmî Çelebi ve Dîvânı* (Tez No. 217010), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- TOLASA, Harun, (2002), *Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkîrelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Eleştirisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TOPÇU, Mümin (1997), *Dîvân-ı Rızâyî (Tenkitli Metin)* (Tez No. 62378), Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.
- TULUM, Mertol ve M. Ali Tanyeri (1977), *Nev'î - Divan*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÜZGÖR, Tahir (1990), *Türkçe Dîvân Dîbâceleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TÜRKYILMAZ, Necla (2018), "Klasik Şiir Üzerine Yapılan Tenkit Terminolojisine Bir Örnek: 'Rengin'", *Turkish Studies*, 28, 1001-1021.
- YAVUZ, Kemal ve Orhan Yavuz (2016), *Muhibbî Dîvânı (Bütün Şiirleri)*, İstanbul: YEK Yayınları.